

*Матеріали і дослідження
з археології Прикарпаття і Волині.
Вип. 11. 2007. С. 136–179.*

ПОЛЬОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ

**Олександр СИТНИК, Лариса КУЛАКОВСЬКА,
Віталій УСИК, Жан-Мішель ЖЕНЕСТ, Ліліан МЕНЬЯН,
Андрій БОГУЦЬКИЙ, Поль ЕЗАРТС**

МОЛОДОВЕ V: ДОСЛІДЖЕННЯ МУСТЬЄРСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ У 1998–1999 РОКАХ

Дотепер в Європі є лише декілька пам'яток палеоліту, які за значенням археологічно-геологічного контексту дорівнюють Молодовим I та V. Всесвітню славу вони здобули ще в кінці 1950-х років. І заслужено. Тут вперше у світовій практиці були відкриті рештки жител середнього палеоліту, що обкладені великими кістками мамонта, з непорушеними лінзами численних вогнищ, з багатим і яскравим левалуа-мустьєрським комплексом кам'яних виробів на відкритих поселеннях. Вперше проаналізована достатньо повна пачка верхньоплейстоценових нашарувань з викопними ґрунтами та лесовими горизонтами, що вміщували 20 різновікових поселень від середнього палеоліту до мезоліту включно.

Між тим, багато питань залишилися сумнівними, спірними, не уточненими. Особливо це стало помітним у зв'язку з новітніми методами досліджень та можливістю співпраці з провідними спеціалістами зарубіжних країн у кінці ХХ-го століття. Власне тому розпочалися нові польові дослідження Молодового V у 1997–1999 роках (пам'ятка Молодове I на цей час уже більше 10 років знаходилася під водою Дністровського водосховища). У 1997 р. велося лише геологічне вивчення пам'ятки.

Польові роботи на Молодовому V проводилися згідно програми INTAS № 96 – 0072 (керівник – J.-M. Geneste), головною метою якої стало всебічне вивчення умов залягання найнижчих культурних верств мустьєрської доби – 12, 12a, 11, 11b, 11a горизонтів [Черниш, 1987]. Окремим важливим завданням було дослідження стратиграфічних особливостей, умов накопичення та формування плейстоценових відкладів, що вміщують культурні рештки. Досить детально вивчались структура і характер відкладів на мікростратиграфічному та мікропланіграфічному рівнях.

Природничі питання в експедиції вивчали геологи Поль Езартс (Брюссель), Стефан Пірсон (Брюссель), Андрій Богуцький (Львів), геоморфолог Андрій Яцишин (Львів), палеобіолог Фредерік Данблон (Брюссель), малакологи Роман Дмитрук (Львів), Віоріка Паскарь (Кишинів).

Археологічну частину робіт на пам'ятці виконували Олександр Ситник (Львів, начальник експедиції), Лариса Кулаковська (Київ), Жан-Мішель Женест (Бордо), Ліліан Меньян (Париж), Жан-Поль Льом (Бордо), Ілля Борзіяк (Кишинів).

Історія дослідження мустьєрських горизонтів

Пам'ятка відкрита Палеолітичним загоном під керівництвом Олександра Черниша у 1948 р. На перших порах загін входив до складу Трипільської експедиції Інституту історії матеріальної культури АН СРСР та Інституту археології АН УРСР (керівник – Тетяна Пассек). Пізніше була організована Дністрянська палеолітична експедиція Інституту археології АН УРСР (з 1951 р. – Інституту суспільних наук АН УРСР), якою довгі роки керував О. Черниш.

Місцевонаходження зафіксоване у західних околицях села Молодове Сокирянського району (до 1970-х рр. – Кельменецького району) Чернівецької області (рис. 1) в ур. Голий Щовб чи Додач і назване “Молодове V” (пункти Молодове I-III відкриті румунськими дослідниками I. Ботезом та Н. Морошаном у давоенний період [Botez, 1933; Черниш, 1973, с. 78], Молодове IV – пізньопалеолітичне місцевонаходження в західних околицях села, в ур. Під Стінкою, виявлене О. Чернишом у 1948 р.) [Черниш, 1954, Черниш, 1973, с. 78].

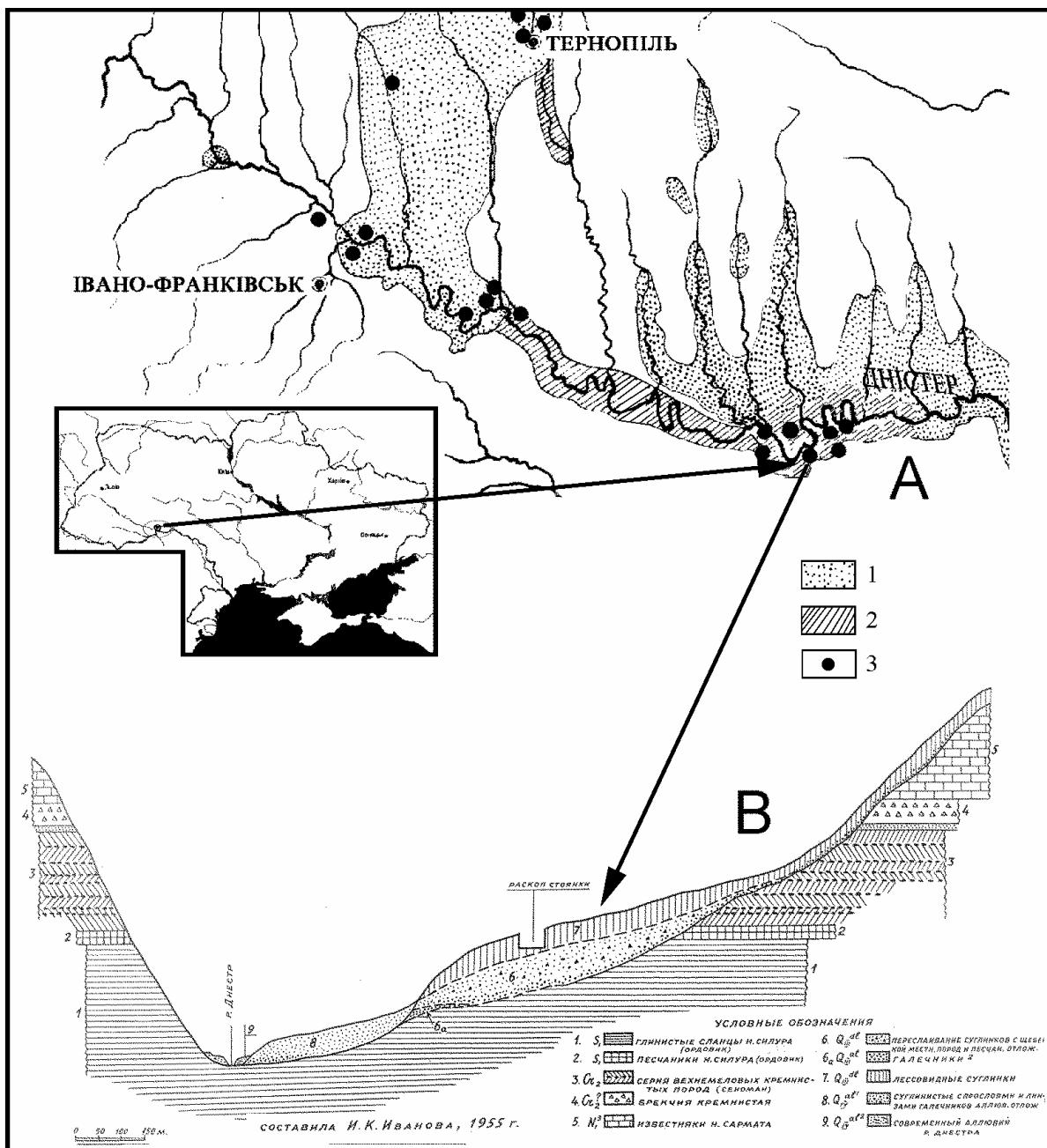

Рис. 1. Молодове V. Розташування та геологічні умови залягання. А – долина середньої течії Дністра з виходами родовищ крем’яної сировини: 1 – туронський “волинський” кремінь; 2 – сеноманський кремінь верхньокрейдових відкладів; 3 – пам’ятки середнього палеоліту. В – схематичний геологічний розріз долини Дністра а районі пам’ятки. Виготовила І. Іванова у 1955 р.

Fig. 1. Molodove V. Localization and geological situation. A – valley of middle stream of Dnister with places of flint raw material: 1 – Turonian, Volhynian flint; 2 – Senomanian flint from Upper Cretaceous; 3 – sites of Middle Paleolithic. B – schematic geological cut of Dnister valley in region of site. Made by I. Ivanova in 1955

У 1948 р. О. Черниш зібрав на поверхні мису колекцію крем’яних артефактів, що за зовнішнім виглядом належала до палеоліт-мезолітичного віку (27 нуклеусів, 25 різців, 15 скребків, свідерський наконечник, проколка, 200 пластинок тощо). Це дало підстави для датування пункту мезолітичним часом. У 1949 р. на пам’ятці закладено три шурфи (2×2 м), в

одному з яких (№ 2) виявлено кілька кременів, а також проведено зачистку плейстоценових відкладів 16-тиметрової стінки Воронового яру, що прорізає терасу зі східного боку мису.

У стінці яру на різних глибинах траплялися кістки викопних тварин: мамонта, ведмедя, зубра (визначення І. Підоплічка). У 1951 р. роботи на пам'ятці відновлені. Закладено шурф № 4 (1×1 м), що дало можливість зафіксувати непорушений культурний шар. Нижче по схилу закладено перший розвідковий розкоп площею 32 m^2 (8×4 м). В результаті розкопок вдалось виявити уже два культурних горизонти. У цьому ж році зроблено перший топографічний план місцевості. Встановлено, що мис має форму видовженого овалу (сідловина), орієнтованого з південного заходу на північний схід, що поверхня мису понижується приблизно на $10-15^\circ$ у північну сторону – до течії Дністра і різко падає в бік Воронового яру. Останній переходить у першу надзаплавну терасу, яка має ширину від 700 до 1000 м. Власне на цій терасі містилось село Молодове (рис. 1, В; 2).

Нахилений майданчик мису із розкопом знаходився на висоті 45–65 м над тодішнім рівнем Дністра, що загалом відповідає III-ї терасі ріки (друга тераса у цій частині долини не простежується). Вище по схилу на висоті близько 100 м помітний уступ IV-ої тераси.

Новий етап польових робіт на Молодовому V розпочато у 1953 р. Шурф № 5, що був закладений західніше розкопу I, прокопано на глибину 3,3 м. Пізніше він увійшов до складу об'єднаного розкопу (1951, 1953) загальною площею 168 m^2 . Дослідження сектору розкопу 1953 р. ствердили наявність уже 10 культурних горизонтів (за О. Чернишом – від солютре до мезоліту включно).

У 1954 р. із південної сторони прирізано ще 100 m^2 (5×20 м), а із західної – 75 m^2 . Нова ділянка (ще 100 m^2) розкопана у 1955 р. Отже, за 4 роки польових робіт на пам'ятці розкрито більше 550 m^2 (на різні глибини) і досліджено 12 різночасових поселень (палеоліт, мезоліт).

Цікавим є спостереження О. Черниша про порядок і послідовність культурних нашарувань: “*Особливістю геологічних умов залягання стоянки Молодове V є той факт, що культурні шари цієї багатошарової пам'ятки згідно даних розкопок 1953–1954 рр. не відділялися стерильними прошарками суглинків, тобто суглинків без археологічних матеріалів, що є показником майже безперервного існування поселень людини на цій ділянці від солютрейського часу по мезоліт. Це свідчить про те, що в цей період поступово нагромаджувалась товща суглинків делювіального походження*” [Черниш, 1954–56, с. 5]

Перше документальне свідчення про мустєрську культуру в Молодовому V відноситься до 1955 р., коли в розкопі контрольних траншей ($5,5 \text{ m}^2$) на глибині 9,0–9,6 м “у сіро-коричневих суглинках з іржавими плямами” були виявлені великі кістки мамонта (лопатка, ребра, плечова кістка), дрібні кістки інших плейстоценових тварин (деякі перепалені), залишки вогнища, розтиральник із гальки пісковику, 2 нуклеуси, 18 пластин, 59 відщепів і одна пластина з ретушшю. Найважливішою ознакою окремого культурного горизонту стала стратиграфічна позиція цих матеріалів, які залягали на 4 м глибше попереднього 10-го шару. Пізніше у цьому вертикальному проміжку (4 м) О. Черниш виділив 10а, 10б, 10в; 11а, 11б культурні шари, що за техніко-морфологічними показниками є переходними індустріями між мустєє і верхнім палеолітом. Однак у звіті за 1955 р. матеріали 11-го шару датуються ще раннім періодом пізнього палеоліту.

У 1956 р. площа досліджень на пам'ятці збільшилась на 100 m^2 , у 1957 р. – ще на 100 m^2 , проте розкопками охоплено лише верхні культурні шари – по 7-й шар включно, на глибину до 3,6 м. Досить результативними виявилися польові роботи у 1958 р. У дослідженнях брали участь археологи В. Савич, К. Черниш, Л. Крушельницька. Проводилось широке вивчення геології та стратиграфії відкладів. Починаючи з 1954 р., на пам'ятці постійно працювали геологічний загін Комісії по вивченю четвертинного періоду АН СРСР під керівництвом І. Іванової. У 1958 р. на розкопках вела роботи палеонтолог З. Вангенгейм. Стратиграфію нашарувань вивчали А. Москвітін, Г. Горецький, В. Попов, А. Величко (у 1957 р. – М. Муратов). Результати геологічного вивчення пам'ятки були зафіксовані у вигляді спеціального протоколу.

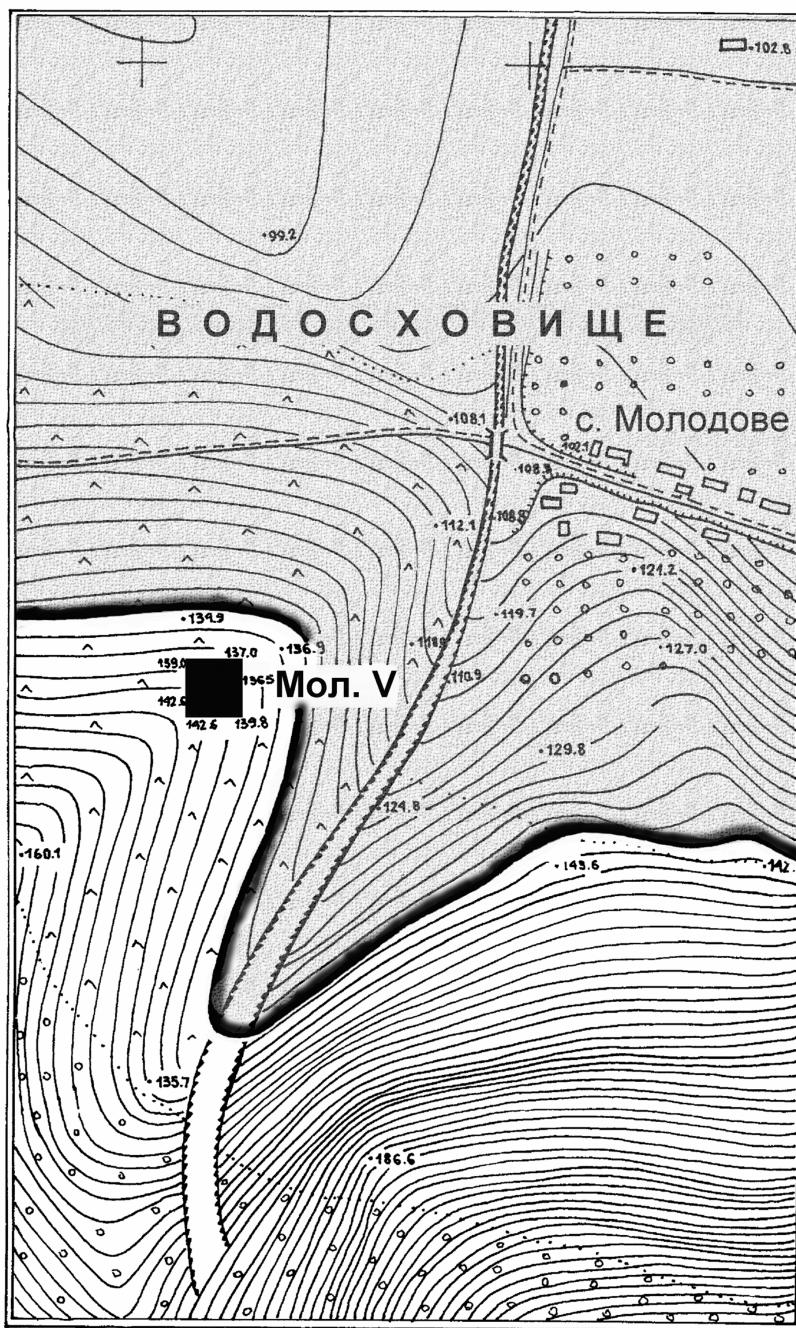

Рис. 2. Топографічний план розміщення розкопу Молодового V. Чорною лінією відмежовано рівень затоплення долини ріки внаслідок спорудження водосховища у 1980-х роках

Fig. 2. Topographical plan of situation of excavation in Molodove V. Black line marked level of submersion of river's valley (result of building of water reservoir in 1980-th)

У звіті за цей рік О. Черниш вперше пише про знахідки середньопалеолітичного часу. У центральній частині уже відкритого (рівень 3,6 м) розкопу він заклав “поглиблений” розкоп площею $6,5 \times 5$ м ($32,5 \text{ м}^2$), який прокопано на глибину 10,65 м від поверхні. За спостереженнями керівника експедиції, у світлих, жовто-коричневих суглинках на глибині 9,40–9,85 м знаходився культурний шар 11, а на глибині 10,25–10,65 м у таких же відкладах –

культурний шар 12 [Черниш, 1958, с. 5–10] – рис. 3. У цьому ж році відзначено наявність культурного шару 10а (рання пора пізнього палеоліту).

В 11-ому шарі (мустьє) виявлено два скupчення кісток плейстоценових тварин (мамонта), вогнище, 336 кременів, що відразу ж навело на думку О. Черниша про залишки наземного житла [Черниш, 1958, с. 6].

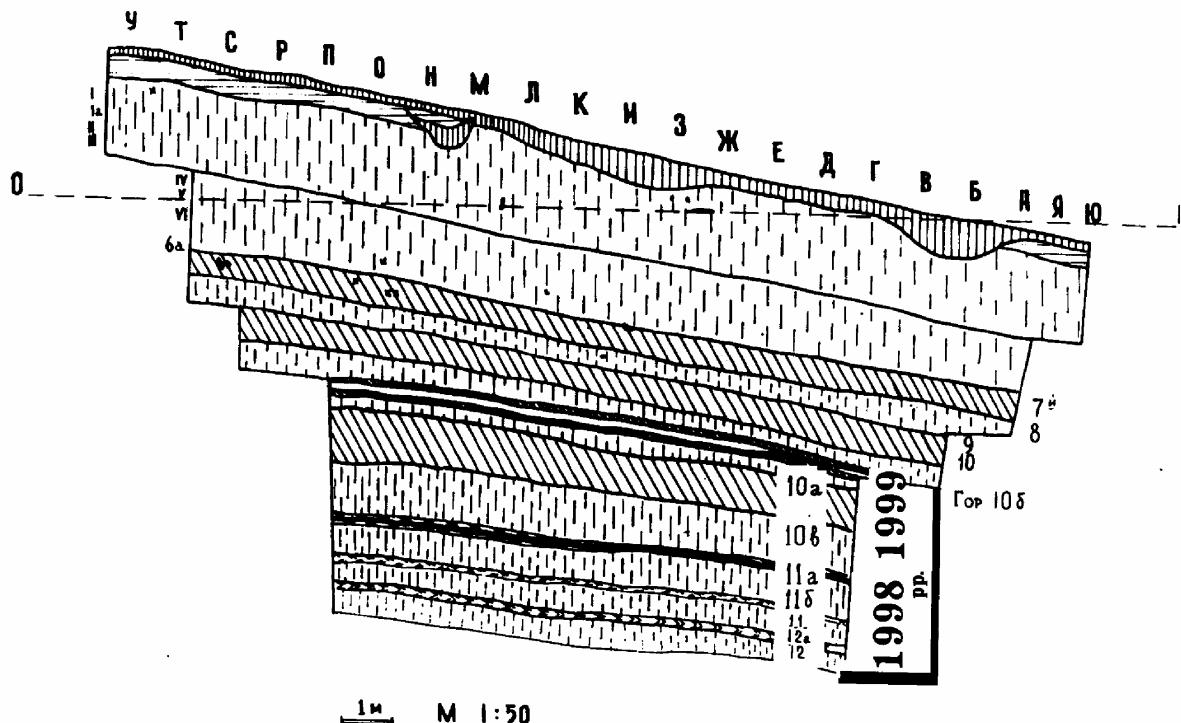

Рис. 3. Молодове V. Профіль західної стінки розкопу 1964 р. [Черниш, 1987] з позначенням рівня залягання культурних шарів. 1998–1999 – місце північної прирізки під час дослідження нижніх культурних шарів у 1998–1999 роках

Fig. 3. Molodove V. Profile of western wall of excavated area of 1964 [Черниш, 1987] with marking of level of situation of cultural layers. 1998–1999 – place of new excavation in north (during investigations of lower cultural layers in 1998–1999)

Тоді ж дослідник визначив левалуазький характер індустрії. Важливо, що самий нижній – 12-й горизонт відділявся від 11-го стерильним прошарком суглинків. У 12-ому шарі було знайдено 6 нуклеусів, 24 відщепи, ножеподібне знаряддя. Fauna – мамонт, зубр.

У 1959 р. дослідження Молодового V не проводились, але в 1960 р. до поглиблених розкопів (в центрі) прирізана ще одна ділянка розміром 15×15 м (225 m^2). Вивчались тільки нижні культурні шари, серед яких виділено новий культурний горизонт 11а (пізніше позначений як 10в). Він зафікований на рівні “сажистого” горілого горизонту. Тут “були зустрінуті пластини пізньопалеолітичного вигляду, відщепи” [Черниш, 1960, с. 5]. Нижче цього репера, у першій смужці сизих суглинків також знайдено декілька кременів, що пізніше були виділені в культурний шар 11б. Стратиграфічно він відповідає верхньому шару мустьє стоянки Молодове I. Ще нижче, уже 0,8–0,95 м від горілого горизонту досліджувався культурний шар 11 (кілька скupчень кісток, що вималювались у залишки житла, вогнища, біля 2 тис. кременів). Fauna цього шару (за визначенням В. Громова) складається з кісток переважно мамонта, рідко – бурого ведмедя.

У 1960 р. виявлено проміжний культурний шар 12а, що залягав у другій (знизу) смужці сизуватих суглинків під горілим реперним шаром. Він складається з більше, ніж 200 крем’яних артефактів та окремих кісток тварин. Під цією (другою знизу) смужкою сизуватих відкладів

трапляються знахідки шару 12 – 1,6–1,7 м нижче горілого горизонту (рис. 3). Тут натраплено на великі кістки мамонта і більше 200 кременів.

У 1962 р. найнижчі шари досліджено на площі 112 м². На рівні 11-го шару виявлено 3430 кременів. Fauna і надалі складалася із кісток переважно мамонта (5 особин), піщаного лева, носорога. Під час промивки лінзи скупчення артефактів виявлено залишки копитного лемінга, обського лемінга та полівки звичайної (визначення палеонтолога Л. Алексєєвої). У роботі експедиції приймали участь “студенти-практиканти Львівського держуніверситету ім. І. Франка..., від Київського держуніверситету ім. Т. Шевченка – С. В. Смірнов” [Черниш, 1962, с. 1].

Важливим є висновок О. Черниша планіграфічного характеру, що матеріали 11-го шару не поширяються на захід, зате продовжують траплятися до північного боку (до Дністра) – рис. 20. Цей висновок повністю підтверджений дослідженнями у 1998–1999 рр.

Останній рік досліджень О. Черниша на Молодовому V – 1964. Було завершено вивчення 11-го шару, досліджено шар 12а (“друга стъожка сірих суглинків”) і розкопано площу поселення шару 12. У горизонті останнього натраплено на кілька скupчень крем’яних і кісткових решток, на залишки вогнищ та ін. (рис. 7). “Західне” скupчення інтерпретоване як залишки куренеподібного житла [Черниш, 1964, с. 4]. Всього у цьому шарі знайдено 2025 кам’яних артефактів (92 нуклеуси, 977 відщепів, 397 пластин, 52 знаряддя). У квадраті 6-Е в межах скupчення кременю знайдено “вапнякову кулю, розмірами 60×50×55 мм, яка має сліди обивки. Призначення цього предмету невідоме” [Черниш, 1964, с. 10]. Таким чином, на основі першоджерел у вигляді наукових звітів О. Черниша встановлено послідовність досліджень на пам’ятці, час виділення, характер та особливості мустьєрських культурних горизонтів – основних 11-го та 12-го, а також допоміжних – 12а, 11б, 11а, 11в (рис. 3).

Матеріали багатошарової палеолітичної стоянки Молодове V опубліковані Олександром Чернишом та Іриною Івановою у десятках статей та у монографічних виданнях [Черниш, 1956; 1960а; 1961а; 1962а; 1965; 1971; 1973; 1987; Іванова, 1959; 1969; 1980; 1982; 1987; 1987а; Ситник, 1998, с. 21–23], однак багато аспектів цієї унікальної пам’ятки залишаються не висвітленими. Стратиграфічна колонка Молодового V стала своєрідним еталоном і реперним орієнтиром, на який рівнялися інші важливі пам’ятки Середнього Подністров’я – Молодове I, Кормань IV, Кетроси [Іванова, 1977, 1981, 1982; Іванова, Болиховская, Рентгартен, 1981].

За час робіт на пам’ятці виявлено 20 різних культурних горизонтів, що залягали на глибині від 0,5 до 11,0 м від поверхні. Найнижчі культурні шари, що датуються мустьєрською добою, досліджені на площі 256 м², пізньопалеолітичні – на площі 750 м², мезолітичні – на площі 970 м². У 1987 р. комплексні дослідження за участю багатьох спеціалістів різних природничих дисциплін увінчались виходом у світ колективної монографічної праці “Многослойная палеолитическая стоянка Молодова V. Люди каменного века и окружающая среда”, у якій центральне місце займає стаття О. Черниша про археологічні роботи на пам’ятці. Набагато раніше, ще у 1961 р. опублікована книга О. Черниша “Палеолітична стоянка Молодове V”, у якій підsumовані результати досліджень на час 1960 р.

Топографічні аспекти

Молодове V розміщене на мису “Голий Щовб”, який разом із селом Молодове знаходитьсь сьогодні під водою Дністровського гідровузла (рис. 2). Як зазначає І. Іванова, Голий Щовб є сідловиною, утвореною товщею делювіально-пролювіальних суглинків, опертих на II-гу терасу Дністра [Іванова, 1987, с. 99]. Вісь сідловини має північно-східний напрямок. Ширина відносно похилі частини мису складає близько 200 м, довжина – 300 м. Правий східний схил є крутішим; він підрізається Вороновим яром (сьогодні заповненим водою). Лівий борт (в наш час дуже зарослий) похило опускається у північно-західному напрямку. Поверхні понижуються в бік річки приблизно від 65 до 35 м.

Археологічні розкопки проводились в центрі сідловини на висоті 48–50 м над річкою [Іванова, 1987].

Треба вказати, що на час досліджень 1998, 1999 рр. геоморфологічна ситуація в районі пам’ятки суттєво змінилася. Рівень води Дністровського водосховища піднявся майже до

висоти розкопу Молодового V (рис. 2). Розкоп з унікальними мустєрськими шарами Молодового I, що знаходився на віддалі 1,2 км вниз по течії ріки і залягав гіпсометрично нижче, сьогодні повністю затоплений. Круті схили правого берега Дністра заросли дикими хащами і лісом. Утворилось багато нових (молодих) ярів, що пронизують залишенні схили через кожні 100–200 м. Інколи такі яри у гирловій частині сягають 7–10 м глибини. Стародавні балки і яри (Поливанів яр, Вороновий яр, Байлова Рипа та ін.) заповнені водою, яка досить швидкими темпами підточує стінки з четвертинними відкладами.

На місці розкопу Молодового V, що знаходиться тепер на видовженому миску, вода підійшла майже до самого борта розкопу. Прямоюсна стінка обриву правого берега знаходиться на віддалі 25 м від краю розкопу. Якщо врахувати, що кожен рік вода підмиває 2–3 м берегового схилу, то через два десятка років Молодове V також буде під водою (рис. 2).

Під час дослідження у 1998 р. було зроблено північну прирізку до розкопу О. Черниша 1964 р. (рис. 7; 20). Для вирішення стратиграфічних питань закладено дві головні зачистки повного профілю плейстоценових відкладів – із західного і східного країв розкопу.

Зауважимо, що стратиграфічні дослідження плейстоценових нашарувань на пам'ятці ще не завершені. Особливо це стосується найнижчих горизонтів, що залягають під реперним сажистим (горілим) прошарком на рівні приблизно 10 м від нульової (за О. Чернишом).

Археологічні дослідження 1998–1999 років

В археологічному відношенні головна увага була зосереджена на вивченні (розчистці) 11-го шару мустєс (північно-східна ділянка – квадрати III–IX Г) і 12-го шару – північно-західна ділянка (квадрати XIII–XIX Г, Д, Е) (рис. 7; 20). Стратиграфія східної, західної і північної стінок розкопу загалом не мала особливих відмін. Навпаки, в багатьох аспектах відклади доповнювали загальну картину нашарувань, кліматичних та рельєфотворчих процесів у плейстоцені.

Найповніше вивчення умов залягання мустєрських матеріалів проведено на західній і північній ділянках. Кожен артефакт, знайдений на смузі досліджуваних квадратів, нанесений на план розкопу і на проміжні профілі смугами 0,5, 1,0 і 2 м (рис. 10; 11).

Геологічні особливості залягання найнижчих культурних шарів пам'ятки досить повно і детально вивчені та опубліковані різними спеціалістами природничих наук [Многослойная..., 1987]. У 1954–1964 рр. палеогеографічні аспекти вивчала Ірина Іванова, яка свої спостереження викладала у багатьох наукових статтях [Іванова, 1959; 1969; 1980; 1987; Ivanova, 1961; 1969; Ivanova, Chernysh, 1965].

Нагадаємо лише деякі моменти з опису найнижчих верств, у яких залягають мустєрські шари середнього палеоліту. Ірина Іванова у загалом плеистоценовій колонці загальною потужністю 26,3 м виділила 15 геолого-стратиграфічних рівнів, перших 5 з яких (знизу) досліджені за допомогою буріння – близько 14 м (рис. 1, В). Вони залягають на корінних породах докембрійських глинистих сланців і представлені супісками зеленкувато-коричневими, жовто-бурими, різними супісками, а також зоною ґрунтотворення (пачка 4), яку І. Іванова співставляє з амерсфоортським інтерстадіалом (глибина 18–19,5 м від поверхні).

Вище залягає пачка 5 – глинистий суглинок сірувато-жовтого кольору, у нижній частині якого помітні сліди ґрунтотворення, яке дослідниця корелює з брюорупським інтерстадіалом. Ще вище, уже безпосередньо в розкопі О. Черниша добре і всебічно вивчений стратиграфічний рівень 6, у якому знаходяться практично усі мустєрські шари. Пачка 6 – це строкаті суглиники, що складаються із смуг жовтих озарізнених та сизо-блакитних оглеєніх відкладів. “*Оранжево-жовті плями і тонкі прошарки водних окислів заліза розміщені хаотично і створюють чудернацькі фігури*” [Іванова, 1987, с. 103].

У верхній частині цієї системи відкладів знаходиться тонкий хвилеподібний “сажистий” прошарок (глибина – 9 м), що інколи роздвоюється, інколи облямовує горілі коричнево-червоні ділянки суглиників. Без сумніву, це сліди великої регіональної пожежі, з якими О. Черниш пов’язує культурний шар 11-А. Нижче цього реперного горизонту залягає культурний шар 11, ще нижче – культурний шар 12.

1997-2003

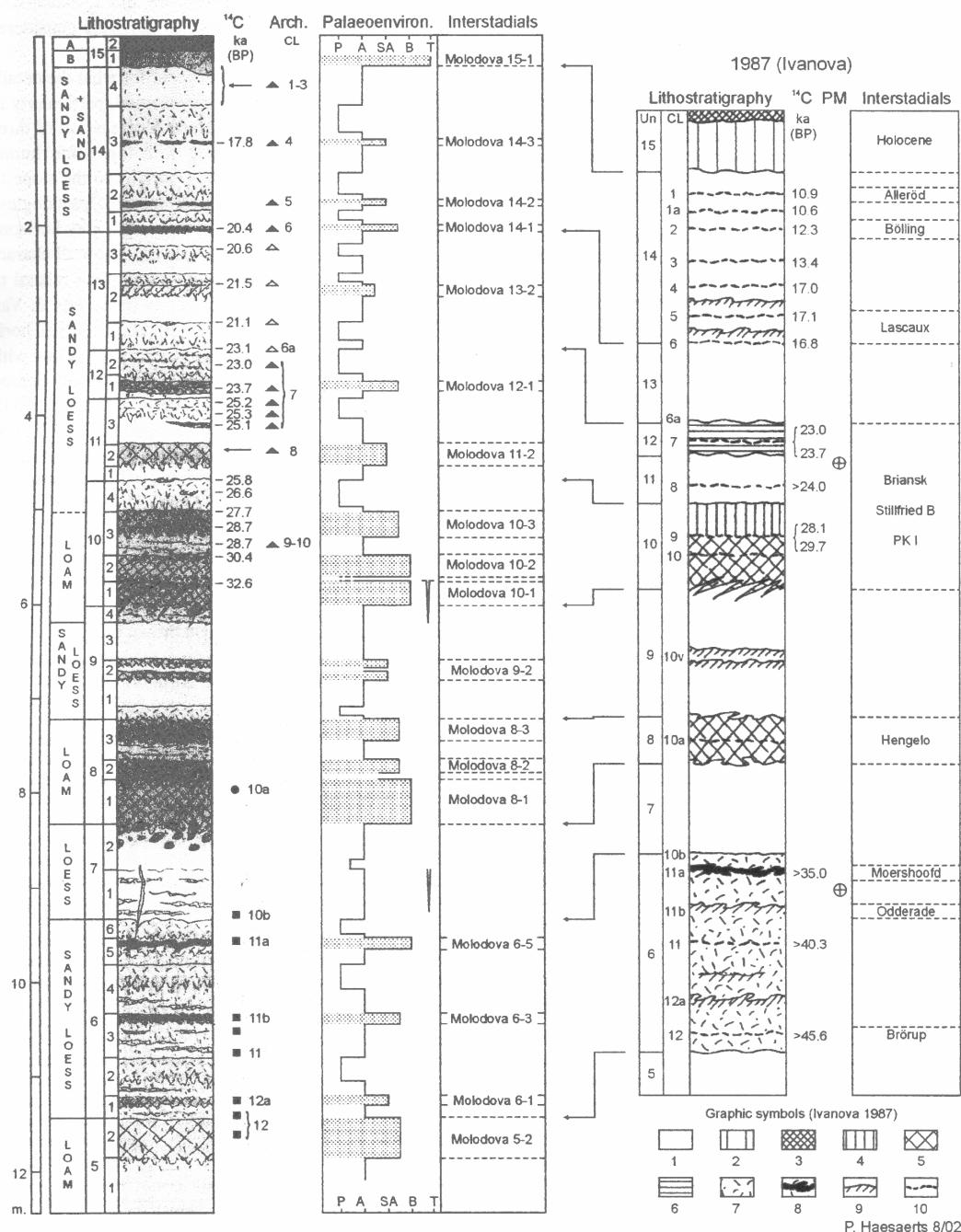

Рис. 4. Повний геологічний профіль пам'ятки (літостратиграфія, культурні шари та радіовуглецеві дати). Зліва – дослідження групи геологів під керівництвом П. Езартса у 1997–2003 рр. [Haesaerts et al., 2003, р. 167]; справа – колонка відкладів, культурні шари та радіовуглецеві дати за І. Івановою [Іванова, 1987]. 1 – лес; 2 – горизонт В сучасного ґрунту; 3 – горизонт А сучасного ґрунту; 4 – гумусований викопний горизонт; 5 – викопні ґрунти; 6 – залізисто-глееві прошарки; 7 – брунатно-сірий лес; 8 – “горілий” сажистий горизонт; 9 – глееві горизонти; 10 – культурні шари палеоліту

Fig. 4. Complete geological profile of the site (lithostratigraphy, cultural layers and radio-carbon dates). Left-side – researches of group of archaeologists led by P. Haesarts in 1997–2003 [Haesaerts et al., 2003, p. 167]; right-side – sequence of soils, cultural layers and radio-carbon dates by I. Ivanova [Іванова, 1987]. 1 – loess; 2 – horizon B of modern soil; 3 – horizon A of modern soil; 4 – humic fossil soil; 5 – fossil soils; 6 – iron-gley sub-horizons; 7 – brownish gray loess; 8 – “burned” carbonic horizon; 9 – gley horizons; 10 – Paleolithic cultural layers

Група геологів та археологів, яка працювала на пам'ятці у 1997–2003 рр., опублікувала головні аспекти молдовської стратиграфії власне у порівнянні з дослідженнями І. Іванової [Haesaerts et al., 2003].

За висновками П. Езартса, цей рівень 6 потужністю приблизно 1,5 м складається із світлих оливково-жовтих супісків та суглинків з дискретними світло-сірими лінзами і включає шість окремих верств (суб-пачки 6–1 – 6–6) – рис. 4. Суб-пачки 6–2, 6–4 та 6–6 являють собою розвинені світлі зеленкувато-сірі горизонти з численними заляистими плямами вздовж слідів від коріння, що тягнуться донизу. З іншого боку, суб-пачки 6–1, 6–3 та 6–5 характеризуються присутністю у верхній частині малопотужного гумусованого горизонту, колір якого змінюється від сірувато-коричневого до темно-сірого [Haesaerts et al., 2003, p. 167, fig. 3]. Тобто, підтверджується загальний висновок про шарувате чергування сизо-блакитних (гумусованих) і світло-жовтих (озалізнених) смуг загалом делювіально-схилових відкладів, які відповідають дещо теплішим та холоднішим періодам в проміжку інтерстадіалів брьоруп-моєрсхофд включно (за І. Івановою) – рис. 4.

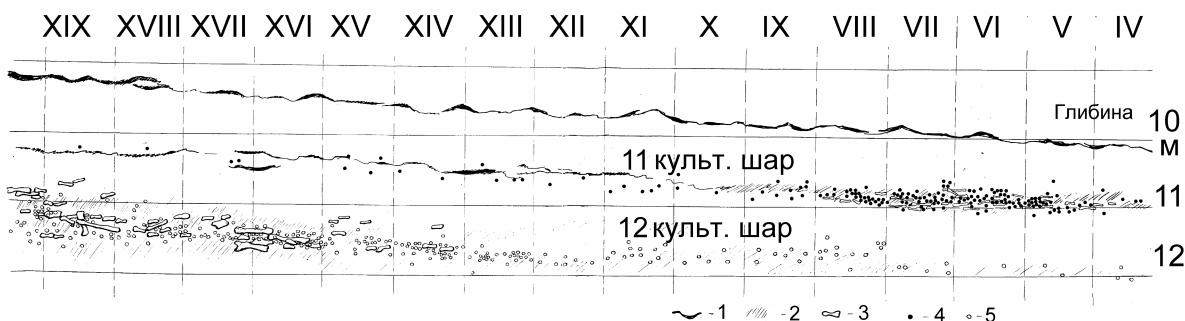

Рис. 5. Молодове V. 1999 р. Північна стінка розкопу (нижня частина). Стратиграфія відкладів нижніх культурних шарів, однometрова смуга квадрату “Г”: 1 – реперний сажистий горизонт і рештки вогнищ на рівні культурного шару 11; 2 – глеєві смуги відкладів – відповідники ембріональних викопних ґрунтів; 3 – фауністичні рештки; 4 – крем’яні артефакти культурного шару 11; 5 – крем’яні артефакти культурного шару 12

Fig. 5. Molodove V. 1999. Northern wall of excavated area (lower part). Stratigraphy of soils of lower cultural layers, one-meter stripe of quadrate “Г”. 1 – basic carbonic horizon and remains of hearths on the level of cultural layer; 2 – strips of clay soils; 3 – bones; 4 – flint artifacts from cultural layer 11; 5 – flint artifacts from cultural layer 12

За описом А. Богуцького, вищеозначена пачка 6 складена так само з більш-менш однорідних супісків і перестеляється глеєвими горизонтами та культурними шарами. Деякі з глеєвих горизонтів відповідають ембріональним ґрунтам. Зверху ця пачка розпочинається горизонтом А₁ – горілим “сажистим” прошарком. Місцями породи набувають буквально чорного кольору через велику кількість вугликів.

Такі ділянки не суцільні, часто це лінзи різного поширення, іноді понад декілька метрів за простяганням. Горизонт хвилястий, розріваний тріщинами, що розпочинаються вище. У горизонтах є червоточини до 1,5 см діаметром, є також кротовини з лесовим наповнювачем.

Горизонт В глейовий, смугасто озалізнений, сизий і бурий внаслідок озалізnenня, тут є спальні камери до 20 см діаметром. Нижній контакт виділяється умовно, за зменшенням оглеєння. Зауважимо, що спостерігається явне падіння глейового горизонту у напрямку Дністра. Власне у горизонті В залягає, ймовірно, культурний горизонт 11 А (хоч О. Черниш назначає у цьому шарі багато кременів та кісток, що мають сліди від вогню).

Нижче – супіски легкі, голубувато-сірі, дещо світліші від тих, що залягають вище і нижче. Вони однорідні, дуже озалізнені, тому мають бурий відтінок.

Є кротовини і спальні камери (до 20 см діаметром), заповнені бурим матеріалом. Є новоутворення типу кілець Лізеганга, багато конкрецій заляисто-марганцевих, чорного кольору, до 3 мм діаметром.

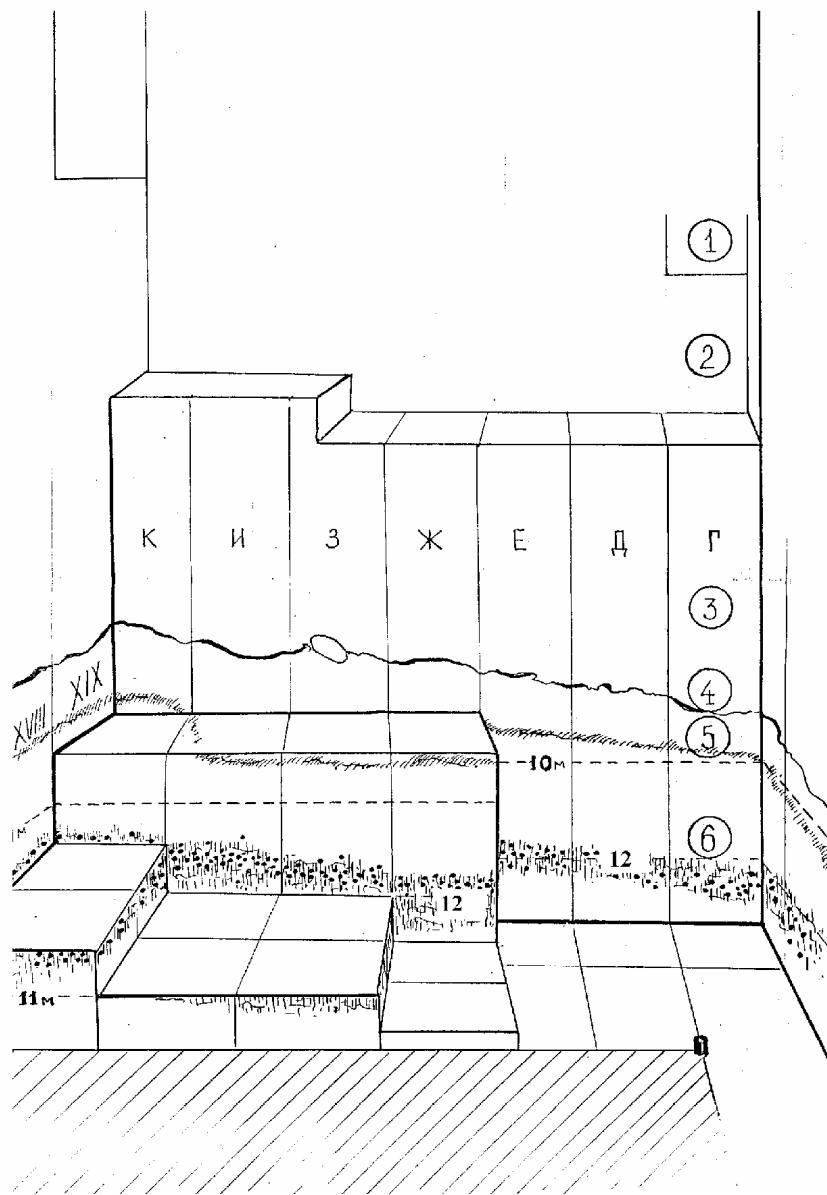

Рис. 6. Молодове V. 1999 р. Північно-західний кут прирізки. Блок-діаграма залягання культурних шарів 12 і 11. Опис послідовності нашарувань у тексті (цифри в кружечках)

Fig. 6. Molodove V. 1999. North-western corner of new excavated area. Block-diagram of location of cultural layers 12 and 11. Description of sequence in text of the paper

Нижній контакт хвилястий, за збільшенням оглеєння, з'являються лінзи гумусованого матеріалу.

Ще нижче – на рідкість невитриманий горизонт потужністю понад 1 м. Він фактично складається із трьох частин:

Верх (місцями до 0,3 м) найбільш озаліznений (червонувато-бурий), супіщаний. Місцями, навпаки, матеріал білястий, з масою чорних залізисто-марганцевих новоутворень до 3,0 мм діаметром. Тут археологи виділяють культурний горизонт 11. Є вуглики, дутики, окремі гальки.

Середня частина горизонту найбільш гумусована і оглеєна. Її потужність 0,2 м. Колір тут сірий, темно-сірий, голубувато-сірий, будова лінзоподібна. Трапляється багато новоутворень типу кілець Лізеганга і чорних залізисто-марганцевих новоутворень до 5,0 мм діаметром. З цим шаром пов'язаний культурний горизонт 12 А. Потужність середньої частини горизонту зростає іноді до 0,3–0,4 м. Нижній контакт хвилястий.

Нижня частина горизонту (гор. В?), з якою пов'язаний культурний шар 12, місцями також має потужність до 0,4 м, дуже неоднорідна (рис. 5). Тут дещо зменшується оглеення, зростає озализnenня, що обумовлює бурий відтінок шару. Проте літологічна ситуація практично не змінюється, карбонатність також залишається високою. По усьому шару чимало залізисто-марганцевих новоутворень до 1,0 см діаметром, чорних і бурих.

Узагальнюючи, можна виділити такі головні нашарування (блок-діаграма північно-західного кута розкопу 1999 р.) – рис. 6:

1.2. Темно-сірий з коричневим відтінком суглинок, у верхній частині однорідний, у нижній – “лапчастий”. За І. Івановою – відклади відповідають потеплінню хенгело-подградем. Простежується лише горизонт А₁ викопного ґрунту.

3. Нижня частина верхньоплейстоценового лесу. Це світло-жовтий, легкий суглинок, у верхній частині інтенсивно заповнений кротовинами, а кротовини заповнені матеріалом гор. А₁ хенгело-подградем. У нижній частині помітні смужки оглеення. Місцями вони досить виразні. Понад “горілим” горизонтом простежується смужка жовтих лесів.

4. “Сажистий”, горілий горизонт має хвилястий, “гривастий” вигляд. Інтенсивність прошарку різна, від 0,5–1,0 см до 10 см. Лише в окремих місцях помітні сліди попелу і вугілля. А загалом – це темно-коричнюватий і сіро-чорний горизонт. Майже по всьому профілю шар зверху і знизу облямовується стрічками оглеення (різної потужності).

Нижче спостерігаються шаруваті делювіальні суглинки, жовто-сірі, із залізистими включеннями, кільцями Лізеганга, виразними залізистими жовтими стрічками. У нижній частині чітко простежується неоднорідна стрічка жовтих суглинків.

5. Перший (зверху) горизонт оглеення (за О. Чернишом) – сірі, до блакитного відтінку суглинки, місцями з вугликами і включеннями Fe₂O₃. Інтенсивність горизонту різна. Тут залягає культурний шар 11.

6. Підстеляючий жовтий суглинок, що переходить у другу (зверху) смугу оглеення. Добре фіксується культурний шар 12. Нижче – темно-жовтий, більш-менш однорідний суглинок, іноді перероблений ерозією.

Досить повно 12-й шар представлений на північно-західній ділянці, де виявлено багато крем'яних артефактів і фауністичних решток (рис. 8; 9). У цьому місці 11-й шар був частково досліджений О. Чернишом у 1962–1964 роках, частково його було знищено схиловими ерозійними процесами. Натомість 12-й шар, що знаходився на самому дні розкопу, залишився непорушеним. На плані досліджень цього горизонту (за О. Чернишом, 1987) помітно, що скupчення артефактів простягалось у західну сторону і “випиралось” у стінку нерозкритої ділянки (рис. 7). Власне у цьому секторі розкопу і проходили дослідження 12-го шару мустьє у 1999 р.

Тут знайдено доволі багато великих кісток мамонта (гомілкових, лопаток, ребер), а також дрібніших фауністичних решток (рис. 8), які у стратиграфічній позиції “розкидані” в інтервалі 0,5 м. Єдиний горизонтальний рівень утворюють лише важкі крупні кістки (рис. 8, В). У планіграфічному аспекті на цьому місці яскраво вималювалась “пляма” виробничого центру – технокомплекс № 1 (рис. 9).

Культурний шар 12. Північно-західна ділянка. Технокомплекс № 1

Для характеристики взято невелику частину площині культурного шару 12, що займає приблизно 13 м² (квадрати XVII–XIX – Г-К) – рис. 7, Б; рис. 9. На ній виявлено 725 екз. крем'яних решток і кілька десятків дуже крихких фрагментів кісток викопних тварин (оленя, коня?). Треба вказати, що стан фауністичних залишків дуже незадовільний, тому визначити їх практично неможливо.

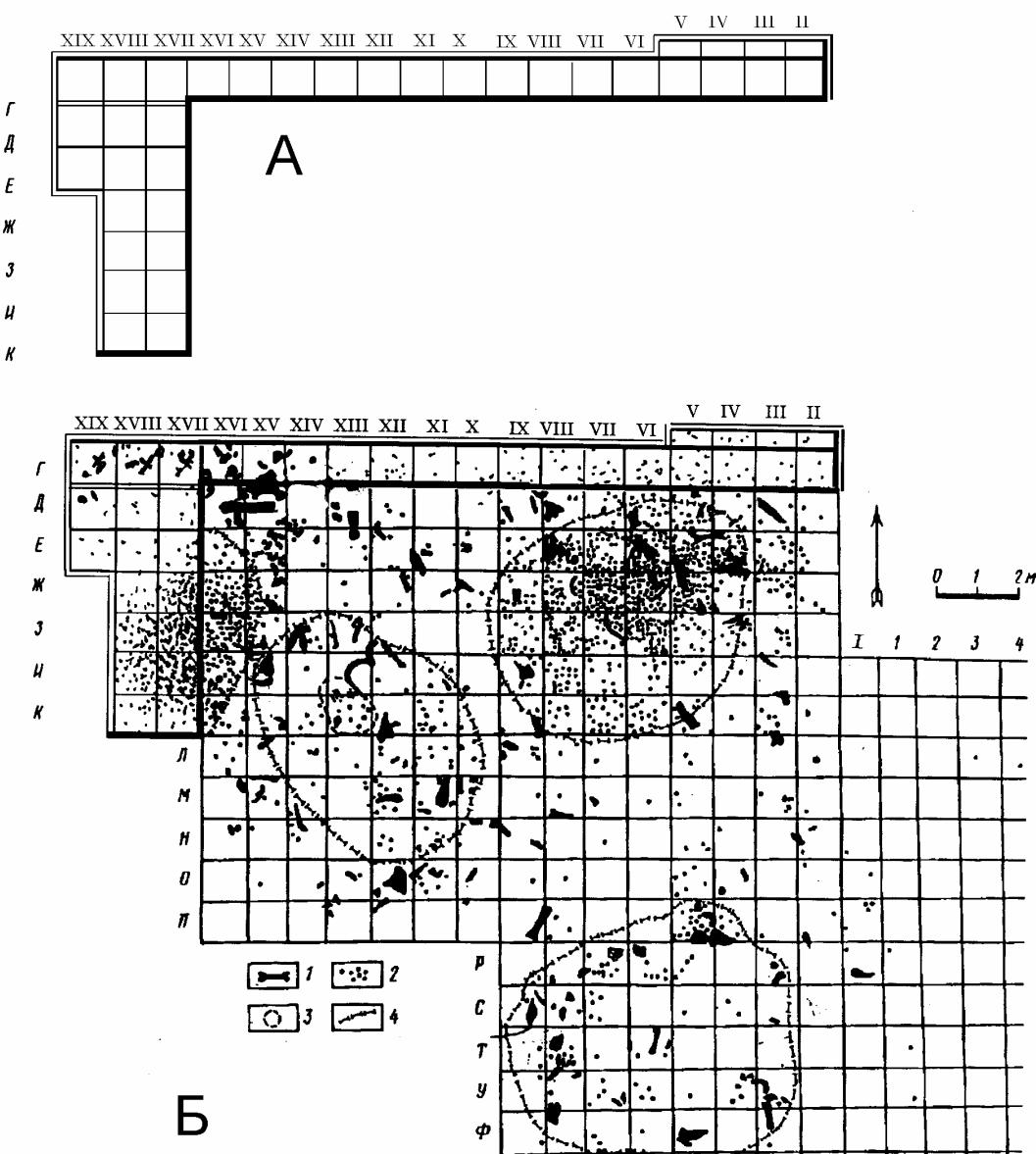

Рис. 7. А – північно-західна прирізка до нижніх культурних шарів Молодового V у 1998–1999 роках. Б – план розміщення культурних решток мустєрського шару 12 у 1960–1964 роках [Черниш, 1987] та прирізки 1998–1999 років (квадрати XVI–XIX – Г-К; квадрати II – XIX – Г-В). 1 – кістки викопних тварин; 2 – кам’яні вироби; 3 – рештки вогнищ; 4 – скупчення археологічних залишків [Черниш, 1987]

Fig. 7. A – new north-western excavation to lowest cultural layers of Molodovo V in 1998–1999. B – plan of situation of artifacts from Mousterian layer 12 in 1960–1964 [Черниш, 1987] and excavation of 1998–1999 (quadrates XVI–XIX – Г-К; quadrates II – XIX – Г-В). 1 – bones; 2 – stone artifacts; 3 – remains of hearths; 4 – concentrations of archaeological finds [Черниш, 1987]

Сировина. Усі кам’яні вироби, що знайдені на цій ділянці розкопу, поділяються на кілька видів. Найчисельніша група представлена світлим і чорним кременем із сеноманських відкладів Подністров’я; друга – невеликою колекцією туронського кременю із алювіальних наносів річкових долин; третя – галечником сіруватого карпатського пісковику (також із алювію).

Сеноманський кремінь за структурою і зовнішнім виглядом ділиться на кілька півидів. Найбільшу кількість складає світло-сіра із жовтувато-зеленкуватим відтінком порода.

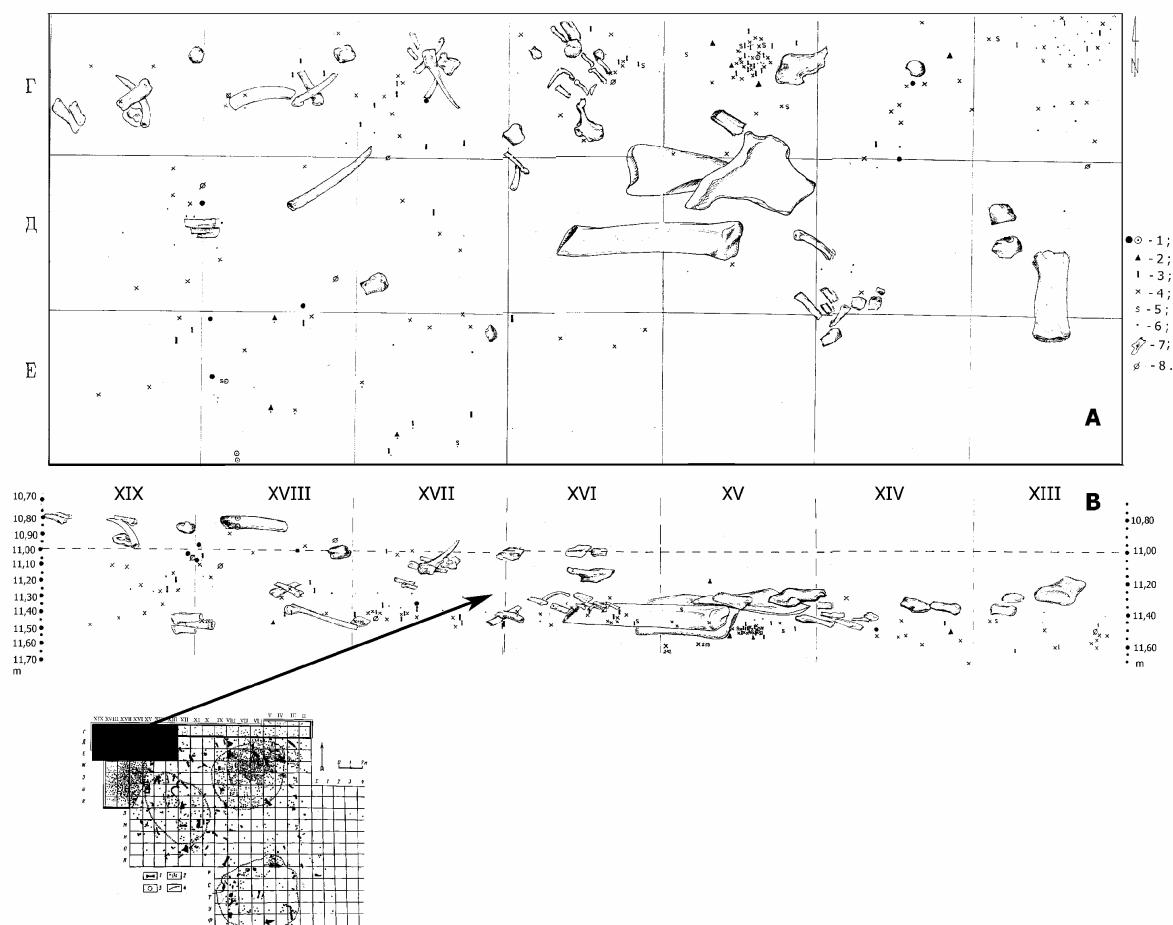

Рис. 8. Дослідження 1998–1999 років. А – план розміщення культурних решток на ділянці поселення культурного шару 12 (квадрати XIII–XIX – Г, Д, Е). 1 – нуклеуси та нуклеподібні уламки; 2 – знаряддя праці; 3 – пластини; 4 – відщепи; 5 – уламки; 6 – скалки; 7 – кістки викопних тварин; 8 – природні камені. В – перетин культурного шару 12 у смузі квадратів Г, Д. Залигання артефактів на глибині 10,80 – 11,60 м від рівня нульової лінії

Fig. 8. Researches of 1998–1999. A – plan of situation of artifacts in cultural layer 12 (quadrates XIII–XIX – Г, Д, Е). 1 – cores; 2 – tools; 3 – blades; 4 – flakes; 5 – fragments; 6 – chips; 7 – bones; 8 – stones. B – cut of cultural layer 12 in strip of quadrates Г, Д. Level of location of finds on the depth 10,80 – 11,60 from “0”

Вона кавернозна, окремніла, з реліктами більших включень легшої (тврдість 3–5) речовини, рідше – дрібних включень кристалів кварцу (розмір кристалів 0,5–1,5 мм). Кремінь напівпрозорий, тврдість в межах 7.

Частина цих матеріалів (темно-сірих, рідше – кремово-сірих) вміщують зерна кварцу, лусочки слюди (мусковіт) і вивітрілі крапчасті утворення (розмір до 0,3–0,5 мм). Темні ділянки кременів непрозорі (не просвічуються), сіро-зеленкуваті ділянки – напівпрозорі.

Значна частина колекції належать до сеноманської чорної тонкокристалічної породи. Помітно, що конкреції обкатані водою, згладжені, з жирним поліском на розколотих ділянках кременів, тврдість 7,5. Порода переповнена лусками слюди і зернами кварцу.

Кілька десятків сколів (одна конкреція?) темно-сірої (до чорної) сеноманської породи нагадують кварцит.

На розщепленій поверхні яскраво висвічують кварцеві включення.

Всі ці кремені – корінні відклади сеноману у долині Дністра. Більшість конкрецій для розколювання піднято з схилів річкової долини, а не добуто з природних відслонень.

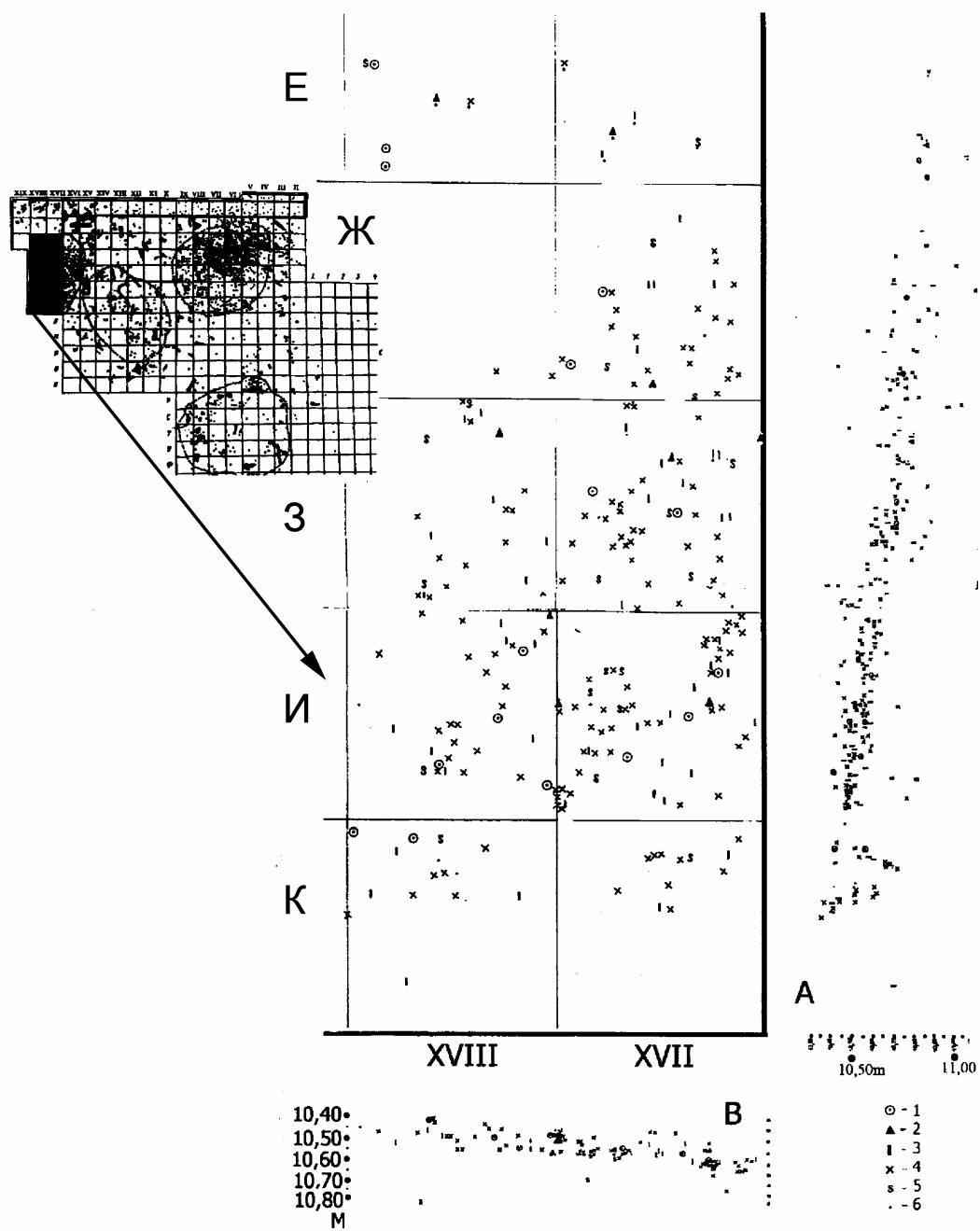

Рис. 9. Молодове V. 1999 р. План і профілі (А, В) західної ділянки розкопу на рівні 12-го культурного шару (технокомплекс № 1). А – профіль залягання кам’яних артефактів у двохметровій смузі квадратів XVII–XVIII; В – профіль залягання кам’яних артефактів у метровій смузі кв. “И”. 1 – нуклеус; 2 – знаряддя; 3 – пластини; 4 – відщепи; 5 – луски-скалки; 6 – уламки

Fig. 9. Molodove V. 1999. Plan and profiles (A, B) of western part of excavation on the level of cultural layer 12 (techno-complex № 1). A – profile of situation of stone artifacts in 2-meters stripe of quadrates XVII–XVIII; B – profile of situation of artifacts in 1-meter stripe of quadrate “И”. 1 – cores; 2 – tools; 3 – blades; 4 – flakes; 5 – chips; 6 – fragments

Дещо осторонь стоять кілька сколів світло-сірого (плямистого – марганець) забарвлення, ймовірно, трепелоподібної кремнистої породи, твердістю до 3. Порода занадто крихка для виробничих цілей. Правда, існує думка (В. Петрунь), що первісно вона була досить міцною і мала твердість до 5, але, перебуваючи довгий час у ґрунті, окислилась (вивітрилася?) до вигляду повного “спатинування”. Дійсно, ці трепели (?) подібні до сколів, що

“пропалинувались” на всю товщину. Досить невеликий відсоток матеріалів представлений туронським кременем. Це високоякісна тонкокристалічна порода темно-сірого (із брунатним відтінком) забарвлення.

Поверхня сколів має легкий полиск полірування, що виник внаслідок дії делювіальних схилових процесів та стічних поверхневих вод.

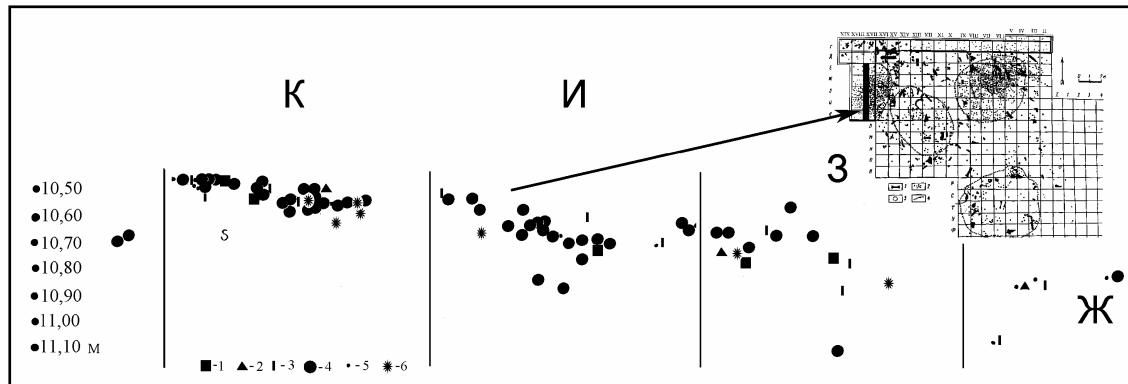

Рис. 10. Молодове V. 1999 р. Північно-західний кут прирізки. Профіль західної стінки у смузі 0,5 м квадрату XVII (західна ділянка). Рівень залягання матеріалів культурного шару 12. 1 – нуклеуси; 2 – знаряддя; 3 – пластини; 4 – відщепи; 5 – луски-скалки; 6 – уламки

Fig. 10. Molodove V. 1999. Cultural layer 12. North-western corner of new excavated area. Profile of western wall (0,5-metter strip of quadrate XVII (western part)). Level of situation of materials from cultural layer 12. 1 – cores; 2 – tools; 3 – blades; 4 – flakes; 5 – chips; 6 – fragments

У Середньому Подністров’ї туронські відклади відсутні, тому кремінь з цих нашарувань міг потрапити до рук первісних мисливців тільки з алювіального пляжу Дністра. Сюди він був занесений з розмитих туронських відкладів Верхнього Подністров’я.

У **технологічному плані** виявлені крем’яні артефакти складають характерний (типовий) ансамбль територіально локалізованого повного циклу розщеплення каменю молодовської мустєрської культури. З таких позицій матеріали заслуговують на всебічний морфометричний і технологічний аналіз (у цій статті ми намітимо тільки контури головних зasad, що стосуються зазначених проблем).

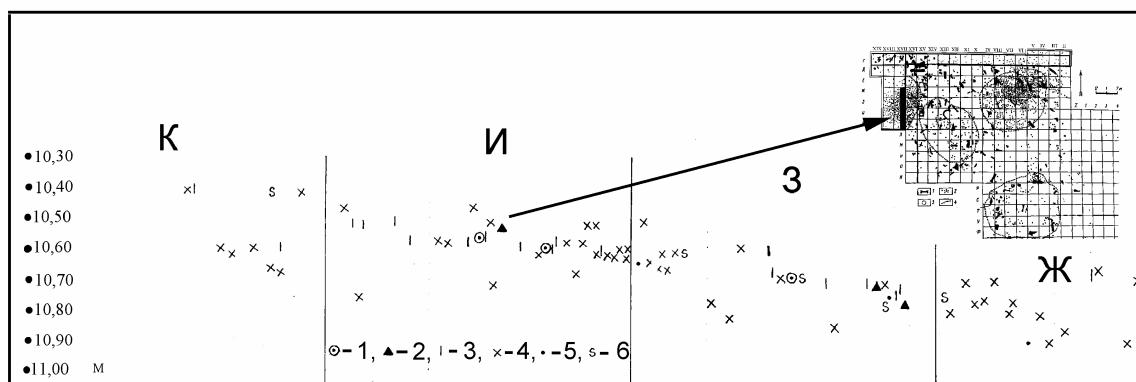

Рис. 11. Молодове V. 1999 р. Північно-західний кут прирізки. Профіль західної стінки у смузі 0,5 м між квадратами XVII – XVIII (східна ділянка). Рівень залягання культурного шару 12. 1 – нуклеуси; 2 – знаряддя; 3 – пластини; 4 – відщепи; 5 – луски-скалки; 6 – уламки

Fig. 11. Molodove V. 1999. Cultural layer 12. North-western corner of new excavated area. Profile of western wall (0,5 metter strip between quadrates XVII and XVIII (eastern part)). Level of situation of materials from cultural layer 12. 1 – cores; 2 – tools; 3 – blades; 4 – flakes; 5 – chips; 6 – fragments

Більшу частину зафікованих виробів у цьому місці нараховують дрібні скалки, луски, міліметрові фрагменти сколів чи нуклеусів – 447 екз. – 61,6%. З них близько 250 предметів – це “нормальні”, але дуже маленькі сколи (відщепики), ще 50 – фрагментовані мікропластиинки. Тобто, за кількісними і морфологічними характеристиками ці вироби є діагностичним продуктом “місцевого” розщеплення, що має повний цикл оформлення і переоформлення ядрищ, підправки площинок і ретушування знарядь.

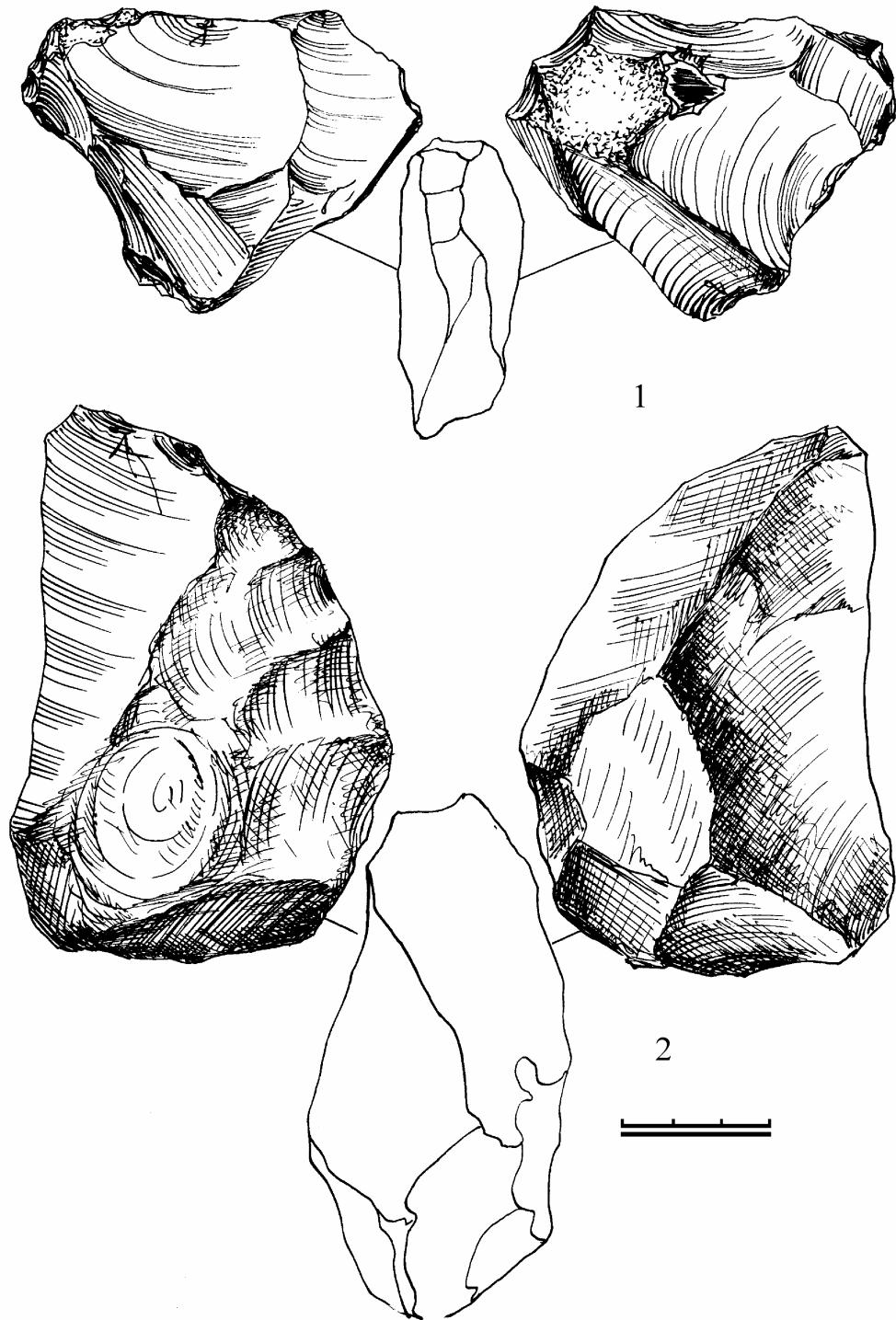

Рис. 12. Молодове V. 1999 р. Культурний шар 12. Нуклеуси
Fig. 12. Molodove V. 1999. Cultural layer 12. Cores

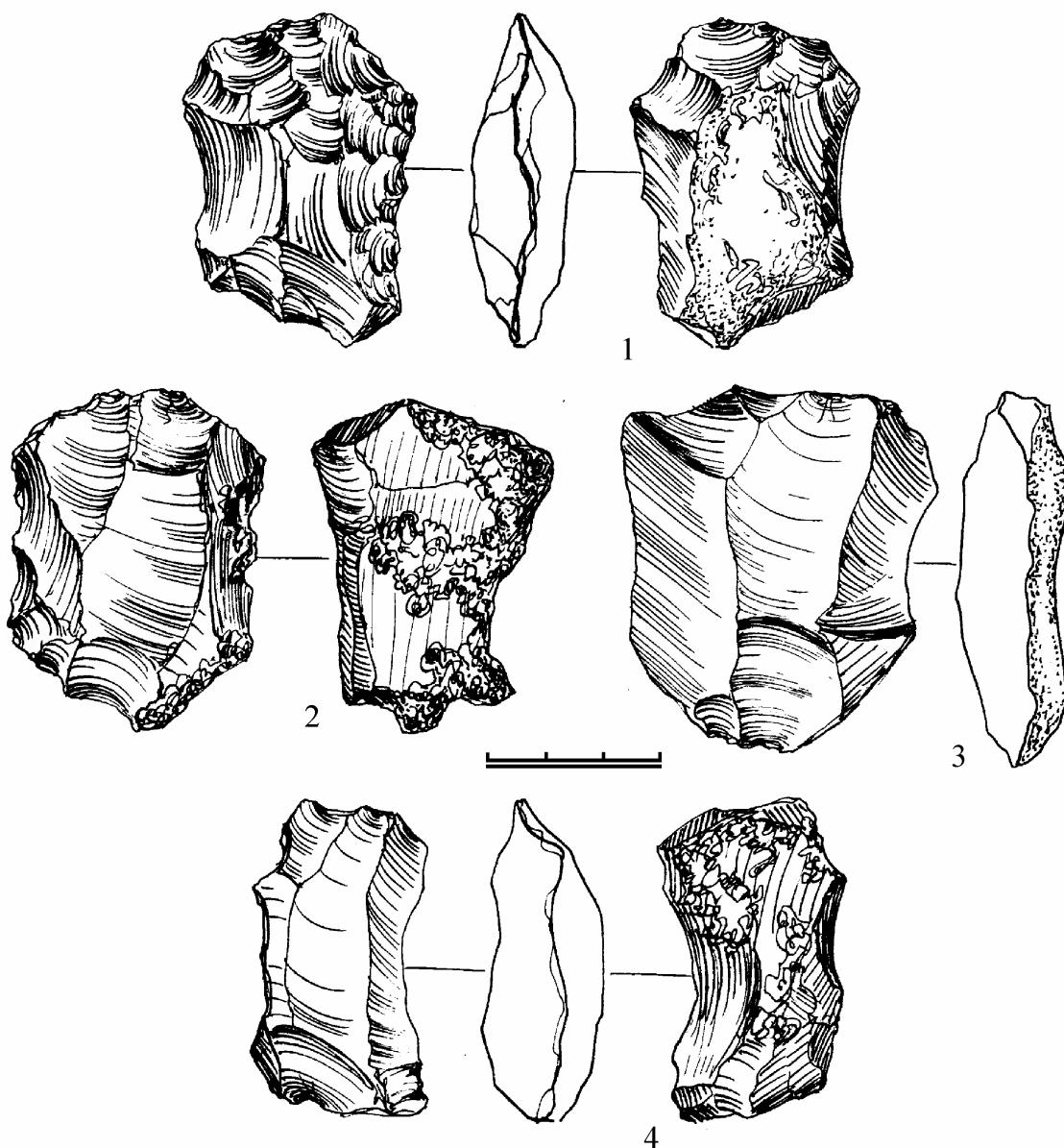

Рис. 13. Молодове V. 1999 р. Культурний шар 12. Нуклеуси
Fig. 13. Molodove V. 1999. Cultural layer 12. Cores

Знайдено також два предмети типу відбійників з елементами пренуклеусів. Це овально-трикутно-ребристі шматки кремнистої породи, що довгий час знаходились у річкових потоках і мають типові риси аллювіальних каменів.

Поверхня їх підшліфована і обкатана, краї і ребра притуплені. Однак на загалом “давньоаллювіальній” поверхні виробів помітні порівняно свіжіші середньопалеолітичні негативи сколів, що утворились внаслідок пробних зняття. Розміри більшого з цих каменів $11,5 \times 7,5 \times 5,7$ см, меншого – $10,0 \times 5,8 \times 5,0$ см.

Доповнюють технокомплекс нуклеподібні і природні уламки – 22 екз. Усі вони мають вигляд плоских “відщепоподібних” фрагментів сеноманської породи, відколотих від природної конкреції чи нуклеусів без втручання людей.

З них великих шматків (більше 8 см у поперечнику) знайдено лише 5 екз., середніх (більше 4 і менше 8 см) – 6 екз. і дрібніших – 11 екз. За сировиною матеріали поділяються на

групу сіро-зеленкуватих (тютюновий відтінок) сеноманських кременів (13 екз. – за усіма морфоознаками – одна конкреція породи), групу чорного тонкохристалічного сеноманського кременю (8 екз.). Один шматок каменю належить до грубокристалічного сеноманського кременю чи кварциту (?) біло-молочного забарвлення (значна домішка карбонатів). У першій групі присутні справжні фрагменти ядрищ із токопідправленими відбивними площинками; у другій – лише природні уламки конкрецій.

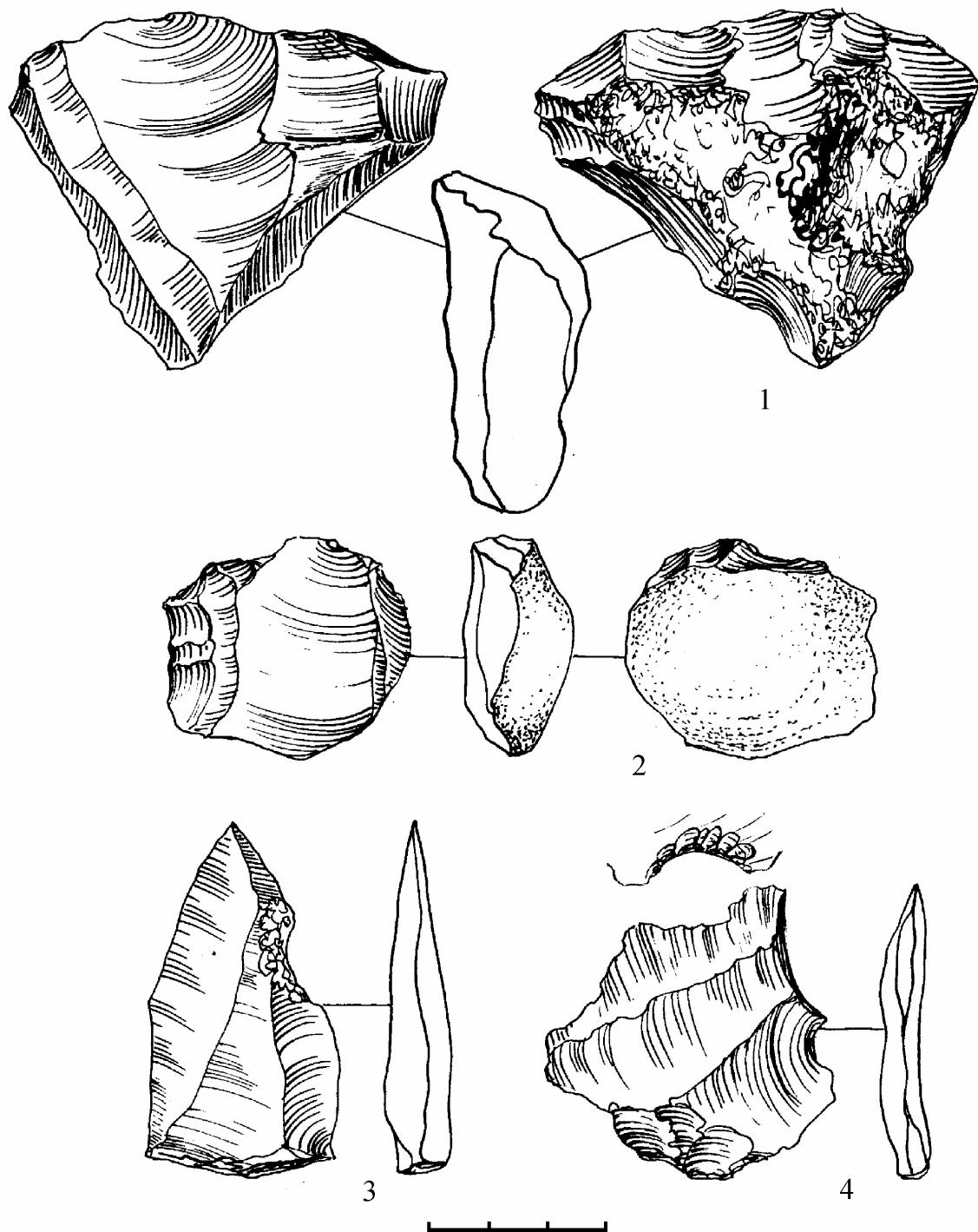

Рис. 14. Молодове V. 1999 р. Культурний шар 12. Нуклеуси (1, 2), відщепи (3, 4)
Fig. 14. Molodove V. 1999. Cultural layer 12. Cores (1, 2), flakes (3, 4)

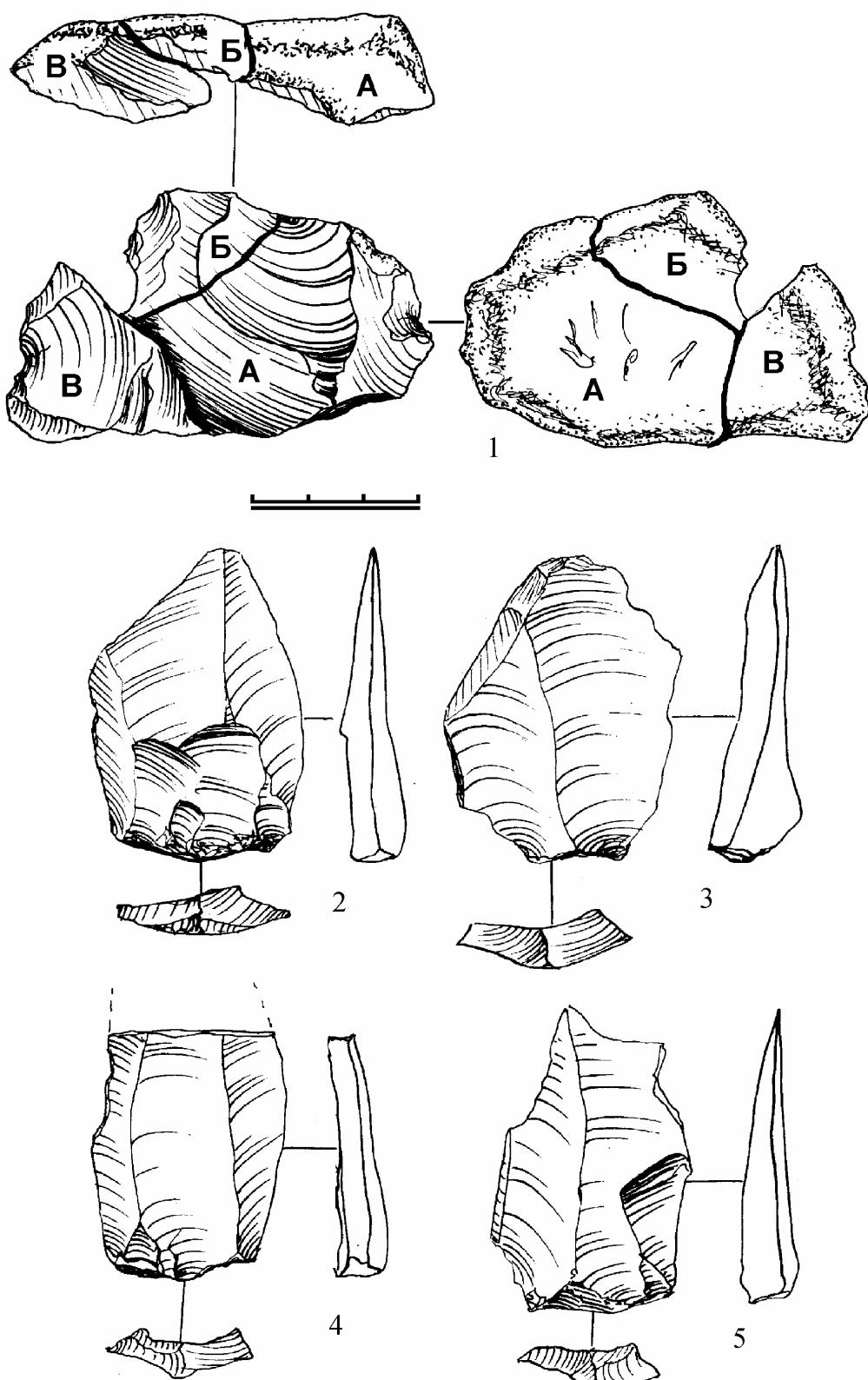

Рис. 15. Молодове V. 1998 р. Культурний шар 12. Нуклеус фрагментований, повторно використаний (1); сколи левалуа (2–5)

Fig. 15. Molodove V. 1998. Cultural layer 12. Fragmented core which was used repeatedly (1), Levalloise flakes (2–5)

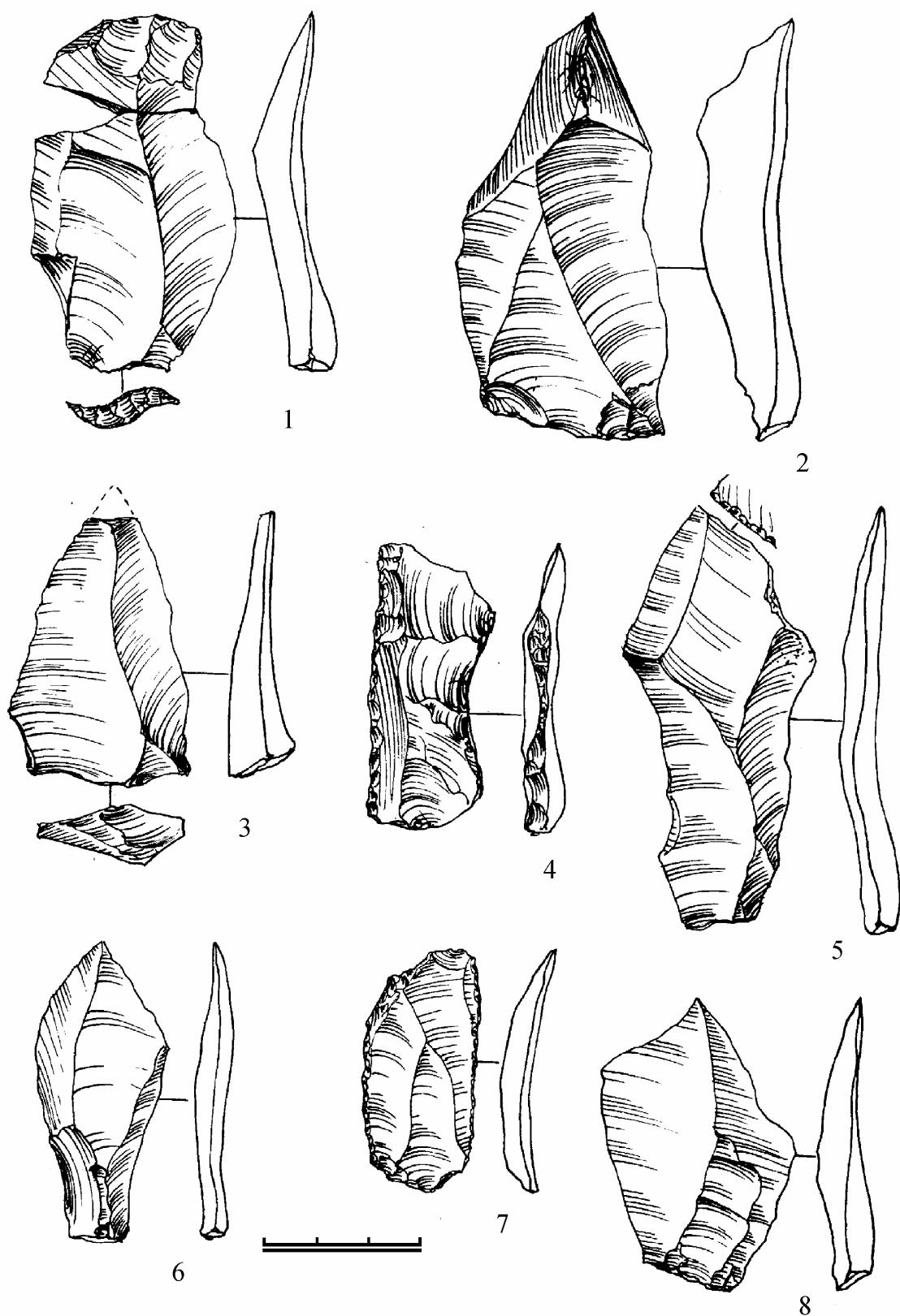

Рис. 16. Молодове V. 1999 р. Культурний шар 12. Сколи-заготовки та знаряддя
Fig. 16. Molodove V. 1999. Cultural layer 12. Blanks and tools

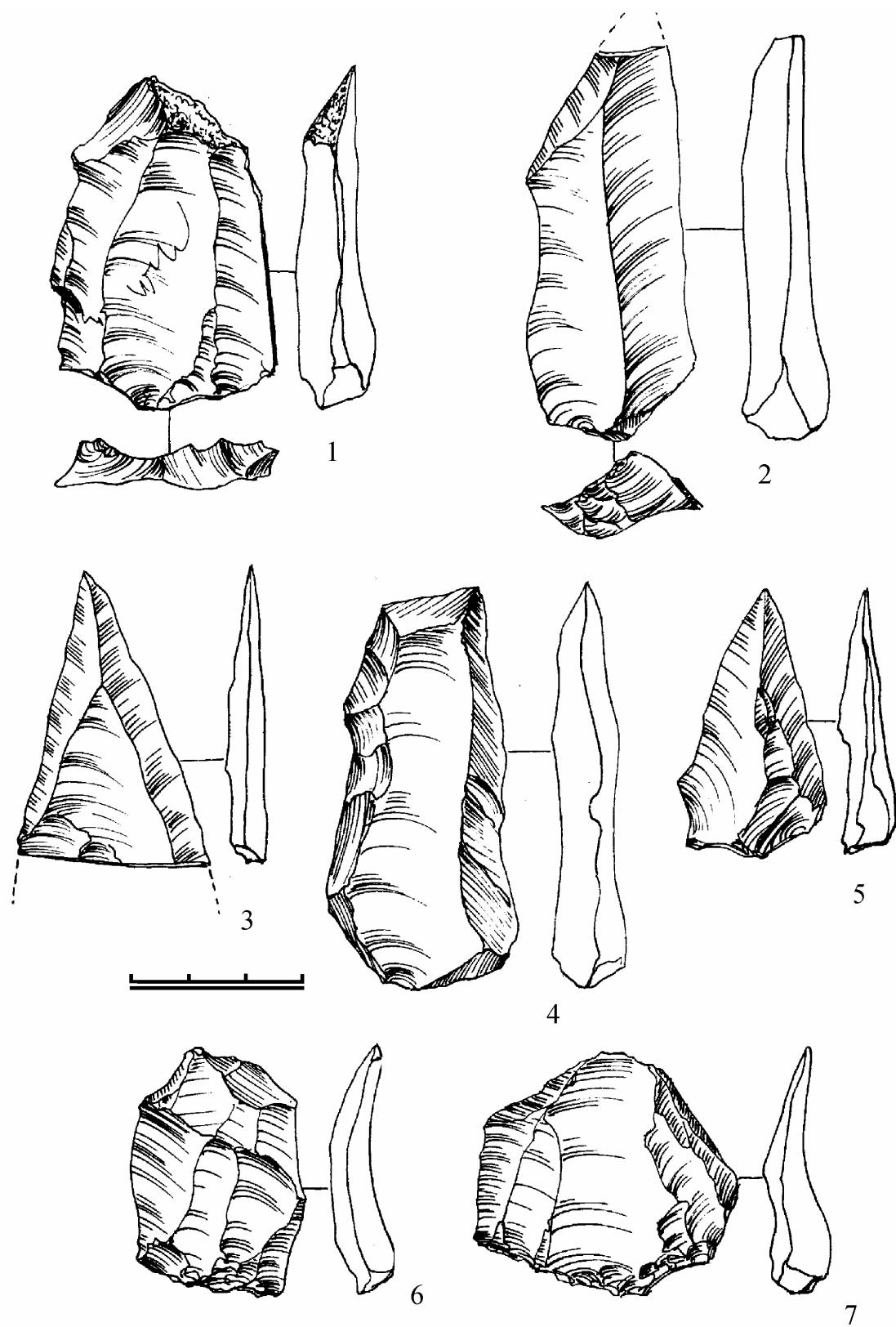

Рис. 17. Молодове V. 1999 р. Культурний шар 12. Сколи левалуа
Fig.17. Molodove V. 1999. Cultural layer 12. Levalloise flakes

Нуклеуси – 12 екз. – рис. 12–14. З них 9 екз. – сіро-зеленкувата порода; 3 – чорна, тонкоструктурна. Усі нуклеуси кінцеві, останньої фази розщеплення, але у морфологічному аспекті вони різні, несерійні за розмірами, формою і пропорціями. Перших 9 ядрищ (сіро-зеленкуватий кремінь) походять, очевидно, від однією великої блок-конкреції сировини, що була навмисно розбита на дрібніші шматки. Кожен з таких великих фрагментів використано як заготовка для пренуклеуса, а потім і нуклеуса.

На таку думку наводять наступні спостереження. Усі ядрища, “йдучи” за формою заготовки, мають різну конфігурацію. Зворотній бік цих шматків має різні ділянки кавернозної (єдиної для усіх) вапнистої поверхні, підправленої сколами оформлення площинок.

На завершальній стадії розколювання ці нуклеуси можна поділити на категорії левалуазьких (5 екз.) і нелевалуазьких (7 екз.), хоч насправді усі вони належали до ядрищ левалуазького принципу розщеплення. У нашій колекції левалуазькі форми відрізняються від нелевалуазьких наявністю одного, порівняно великого негативу, що завершує технологічний цикл зняття заготовки. За формою вони трикутні (2 екз.), чотирикутні (2 екз.) і овальні (1 екз.). За напрямком попередніх знятий поділяються на радіальні (2 екз.), поздовжній паралельний і білизноважній паралельний типи. Одне ядрище невизначене – негатив останнього зняття займає усю корисну площину розщеплення.

Нелевалуазькі нуклеуси дрібніші за розмірами, негативи знятий на загал виглядають “доцентровими”, хоч і не завжди у повному циклі. Із 7 нуклеусів 3 – фрагментовані навпіл. Останні чотири: 2 радіально-конвергентні, 1 – паралельний із радіальною підтескою і тільки один підчотирикутний тип є справжньою “черепахою”.

Отже, аналіз нуклеусів свідчить про загалом радіально-левалуазьку технологію отримання сколів-заготовок. Ще раз переконуємося, що нуклеуси кінцевої стадії розщеплення, пройшовши серію переоформлень, не дають ясної і достатньо повної картини технологічного плану.

Характеристика провідних заготовок – сколів левалуа вказує на перевагу поздовжньо-паралельної площинної системи розколювання.

Пластини нелевалуа – 50 екз. За видами сировини представлені такі головні групи:

1. Світло-сірий (до жовтого), місцями із зеленкуватим відтінком, сеноманський кремінь – 28 екз. (з них – 4–5 екз. темнішого забарвлення).

2. Чорний сеноманський тонкоагрегатний кремінь з легким полиском на розщеплених поверхнях і товстою вапняковою конкреційною кіркою – 10 екз.

3. Чорний, але грубішої структури, сеноманський кремінь із тонко зашліфованою поверхнею алювіального походження – 6 екз.

4. Туранський чорний кремінь – 5 екз.

За розмірами пластини поділяються на великі (більше 8 см) – 2 екз., середні (більше 4 і менше 8 см) – 14 екз. і дрібні (більше 2 і менше 4 см) – 23 екз. Великі пластини представлені ребристими і поздовжньо-крайовими типами; середні – поздовжньо-крайовими (6 екз.), поздовжніми (4 екз.) і ребристими (4 екз.); дрібні – поздовжніми мікропластинками (12 екз.) і поздовжньо-крайовими сколами. У групі фрагментованих пластин наявні 5 базальних і 4 дистальних екземплярів.

Відщепи нелевалуа. За сировиною до першої групи (сіро-зеленкуватої породи) сеноманського кременю належить 92 екз. У ній є світліші і темніші вироби, але на загал усі вони відколоті від кількох конкрецій сировини. Судячи за виглядом кірки на поверхні жовен, можна говорити про мінімум три блоки сировинних бул. Перший – із сильно ніздрюватою, грубою кіркою; другий – із товстою карбонатною (крейда) кіркою; третій – із тонкою силікатною кіркою.

31 предмет виготовлено з чорного, тонкоагрегатного, із карбонатними включеннями, частково люстрованого кременю. Усі вони належать до однієї конкреції. До третьої групи входять сеноманські кремені грубішої структури, із більшим вмістом кварцу, чорні, не люстровані – 17 предметів. Два сколи – високоякісні туранські кремені темно-коричневого відтінку, ще один – великий масивний відщеп трепелоподібної породи і останній – фрагмент

білого сеноманського кременю із бузковим відтінком. За метричними параметрами відщепи довжиною 7–4 см нараховують 31 екз., а дрібні сколи довжиною 4–2 см – 112 екз. Усі відщепи нелевалуазького типу є сколами підправки і переоформлення ярищ – типові відходи виробництва. Більшість з них – це аморфні, гострокутні масивні чи, навпаки, дуже тонкі відщепи невеликих розмірів. Переважають крайові, безсистемно-крайові і поздовжньо-крайові вироби. Технологічно яскравих предметів дуже мало.

Для встановлення специфіки камневиробництва велике значення має аналіз підправки ударних площинок нуклеусів, що фіксується переважно на сколах. Для технокомплексу № 1 шару 12 визначені такі відбивні площини на відходах виробництва: природні – 9 (7,5%); плоскі – 24 (20%); мікроплощини – 18 (15%); поздовжньо-підправлені – 5 (4,2%); двохгранны – 8 (6,6%); фасетовані – 36 (30%); грубо сколоті – 20 (16,6%). 20 відщепів мають невизначені ударні площинки.

Сколи левалуа складаються з категорій пластин (17 екз.) і відщепів (32 екз.) – рис. 16; рис. 17, 1–4. Серед пластин 6 речей потрібно віднести до категорії знарядь праці, серед відщепів – 7 екз. Отже, усі знаряддя – це левалуазькі сколи із мінімальною ретушною підправкою (рис. 38, 2; 39, 2, 5; 42, 4, 7). За винятком одного левалуазького “вторинного вістря” усі інші – ножі, серед яких є обушкові і необушкові форми, а також одне знаряддя типу різака.

Пластини левалуа (включаючи і знаряддя) – 17 екз. (рис. 16, 1, 2, 4–7; 17, 2–4). За вихідним матеріалом тільки одна річ розщеплена з чорного сеноманського кременю, ще одна – з туронського, 14 – з сіро-зеленкуватої породи, одне невеличке трикутне вістря виготовлене із грубокристалічного чорного сеноманського кременю ($3,0 \times 1,3 \times 0,6$ см).

За розмірами тільки одна пластина має довжину більше 8 см, інші – від 7 до 4 см. Середні параметри: 7–5 см довжиною, 3–2 см шириною, 0,8–1,2 см товщиною.

Ударні площинки: плоскі – 2, фасетовані – 10, поздовжньо-підправлені – 2, двохгранны – 1, невизначені – 1.

Техніка розщеплення цих заготовок радіальна і паралельна, три пластини належать до типу дебордан. На більшості заготовок фіксується один-два центральні негативи поздовжнього напрямку і кілька допоміжних негативів радіального характеру.

Відщепи левалуа – 32 екз. (рис. 15, 2–5; 17, 5–7; 18). Сировина: сіро-зеленкуватий сеноманський кремінь – 18 екз.; чорний грубозернистий “сеноман” – 4 екз.; чорний, з легким полиском “сеноман” – 9 екз.; трепелоподібна порода – 1 екз. Середні розміри цих заготовок знаходяться в межах 7–5 см довжиною, 4–3 см шириною і 1,3–0,8 см товщиною. В колекції присутня збірка невеличких сколів (6 екз.), відщеплених від кінцевих, повністю спрацьованих ярищ. Цікаво, що ці відщепики мають правильне радіальне огранення.

За технікою розщеплення усі відщепи левалуа можна підрозділити на типи радіальних – 10 екз., паралельних поздовжніх – 10 екз., конвергентних трикутних – 10 екз. (з них 6 – вторинні вістря левалуа) і дебордан – 2 екз.

Ударні площинки на 65% – дрібнофасетовані (випуклі – 5, прямі – 7, вигнуті дугою – 7), 6 екз. – плоскі, 2 екз. – грубо сколоті, 1 екз. – мікроплощадка, 1 екз. – двохгранна.

За формою переважає трикутно-овальна конфігурація. Досить високий відсоток трикутних заготовок левалуа – до 40%.

Таким чином, проаналізований технокомплекс є типовим для місця розколювання сировини з метою отримання якісних левалуазьких заготовок-знарядь. Тут було розщеплено 3–4 великих конкреції сеноманського кременю (кілька сколів туронського кременю потрапили у технокомплекс випадково з іншого місця розщеплення). Блоки спочатку дробились на дрібніші шматки, що пізніше оформлялись у ярища паралельно-поздовжнього (конвергентного) типу. Ця операція могла здійснюватись на місці виходу сировини.

На стадіях переоформлення нуклеуси підправлялись радіальною підтескою. Кінцеві нуклеуси є переважно радіальними. Краї левалуазькі сколи були забрані з місця розщеплення. Ті ж ножеподібні знаряддя, що трапились у комплексі, є одноразовими підручними інструментами. Спрацьовані до краю нуклеуси, величезна кількість дрібних скалок-лусок і дрібних уламків породи свідчать про брак сировини, хоч багаті виходи сеноманського кременю

знаходяться поруч з місцем поселення. Можна зробити припущення, що розщеплення відбувалось взимку.

Культурний шар 12. Загальний аналіз кам'яного матеріалу

Загалом, комплекс належить до добре збережених матеріалів, без значного горизонтального транспортування, свідченням чому – численні склейки-складанки і повністю ремонтажні моделі (рис. 19). Вироби можуть бути дослідженні також за трасологічним методом.

Загальна колекція з розкопів 1998–1999 років розпадається на такі головні категорії: пренуклеуси – 5 (0,5%), нуклеуси – 19 (1,9%), нуклеподібні шматки породи – 19 (1,9%), сколи левалуа – 78 (8%), пластини – 95 (9,7%), відщепи – 277 (28,4%), природні шматки – 21 (2,0%), гальки пісковику – 4 (0,4%), скалки, луски – 457 (46,9%), а також знаряддя праці – 18 (1,8%). Всього: 975 предметів.

Якщо не брати до уваги майже половину дрібних скалок, лусок та мікроуламків сколів (до 2 см у поперечнику), що характеризують розкопану ділянку як місце розщеплення каменю, то відсоток левалуазьких сколів по відношенню до усіх сколів складатиме 17,3 %, а пластин (враховуючи і левалуазькі) – 26,4 %.

Нуклеуси поділяються на групи левалуа – 9 і нелевалуа – 10.

Левалуазькі форми представлені кількома різновидами: радіальні кінцеві (5), конвергентні трикутні (2), паралельні (1) і невизначені (браковані).

Для виразнішого бачення особливостей технології розщеплення і продукування основних заготовок у вигляді левалуазьких сколів проаналізуємо деякі риси молодовської індустрії у порівнянні з мустьєрською пам'яткою Пронятин – іншою повноцінною левалуазькою індустрією у басейні Дністра [Ситник, 2000].

Таблиця 1
Порівняльна характеристика нуклеусів мустьєрських горизонтів Молодового V і
Пронятини

Нуклеуси	Пронятин	Молодове V, шар 12	Молодове V, шар 11
Левалуа загалом	51,5%	47,3%	54,5%
Нелевалуа загалом	48,5%	52,7%	45,5%
Левалуа радіальні (до усіх нукл.)	21,2%	26,3%	27,3%
Левалуа конвергентні (до усіх нукл.)	2,1%	10,5%	18,1%
Левалуа паралельні (до усіх нукл.)	8,0%	5,2%	9,0%
Левалуа інші	18,1%	5,3%	–
Нелевалуа радіальні	31,3%	31,5%	–
Нелевалуа паралельні	13,1%	15,7%	45,5%
Нелевалуа інші	4,1%	5,5%	–

Як помітно із вищенаведеної таблиці, усі три пам'ятки мають приблизно однакові відсотки левалуазьких ядрищ, що коливаються на рівні приблизно 50 %.

Серед левалуазьких типів радіальні форми найменше представлені у Пронятині (21,2 %), найбільше – в 11-ому шарі Молодового V (27,3 %). Ще контрастніша картина спостерігається у групі конвергентних ядрищ: Пронятин – 2,2 %; шар 12 – 10,5 %; шар 11–18,1 %.

Усі ці ознаки недвозначно вказують на розвинутіший характер левалуазької паралельно-конвергентної технології молодовських комплексів порівняно з Пронятином.

У широкому технологічному аспекті відщепи і пластини (449 екз.) шару 12 Молодового V поділяються на сколи левалуа і нелевалуа.

Левалуазькі сколи (рис. 15–19) шару 12 на вищому рівні градації розкладені на групи пластин (24 / 31,3 %) і відщепів (54 / 68,7 %) (за загальноприйнятими критеріями їх поділу).

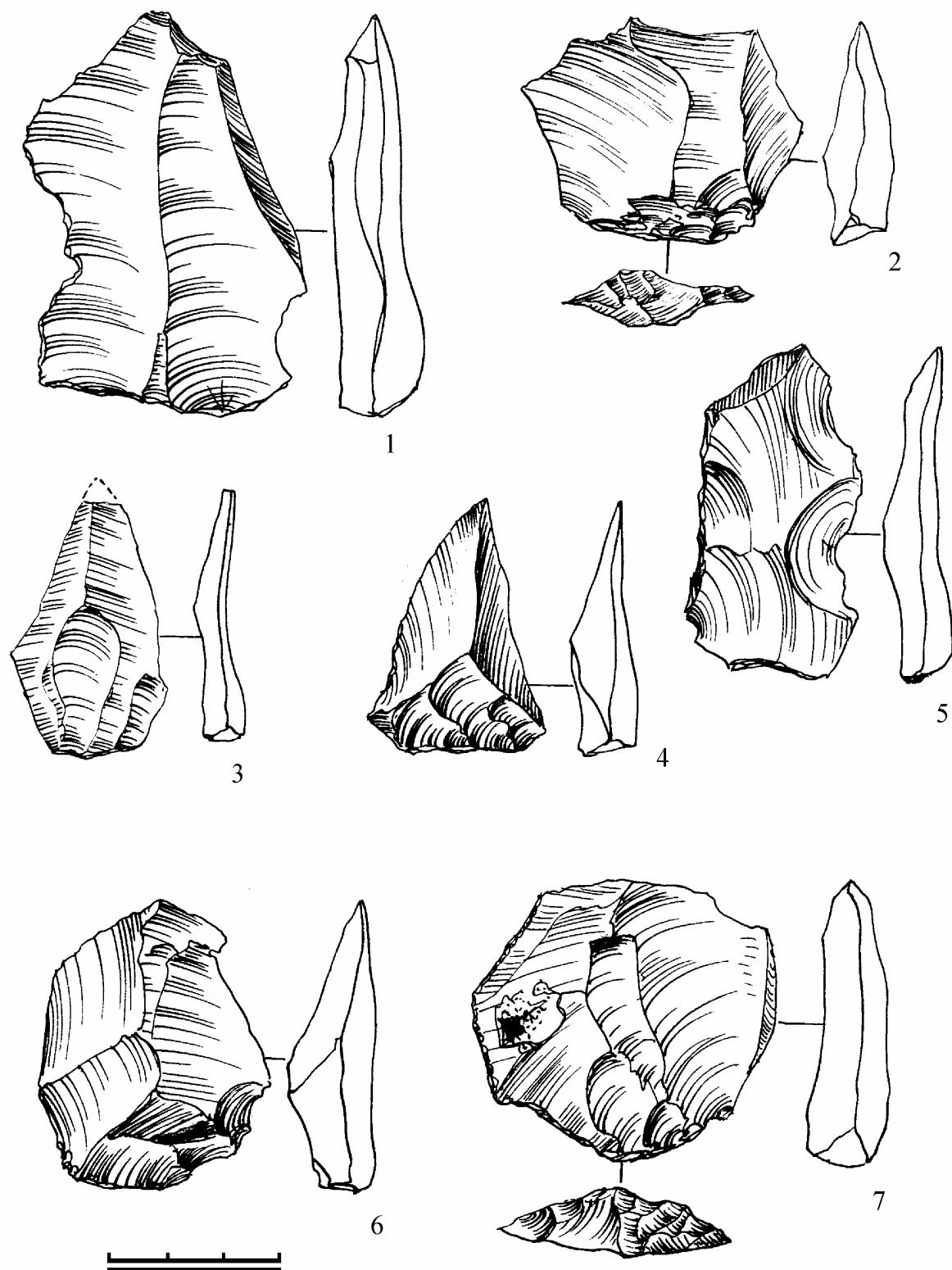

Рис. 18. Молодове V. 1999 р. Культурний шар 12. Сколи левалуа
Fig. 18. Molodove V. 1999. Cultural layer 12. Levalloise flakes

За способами оформлення площини розщеплення ядрищ левалуазькі сколи поділяються на групи радіальних (23 %), паралельних (53 %), конвергентних і комбінованих – 24 %. Отже, в техніці розщеплення фіксується більше половини сколів з попереднім паралельним розщепленням. Якщо об'єднати їх зі сколами конвергентного розщеплення (наближеного до паралельного), то відсоток “прогресивної” технології левалу становитиме 77 %. Порівнямо: у Пронятині радіальні відщепи левалу складають 46,6 %, паралельні – 26,2 %, конвергентні – 14,5 %.

Трикутні повторні сколи (так зв. “другого зняття”) представлені тільки 3 екз. (3,8 %), зате паралельні типові сколи – четвертою частиною (24,3%), типові радіальні – п’ятою (21,7 %). Згадаймо, у Пронятині останніх майже половина. Власне ці та інші спостереження дозволяють висунути тезу про загалом пластинчастий характер молодовського левалуа.

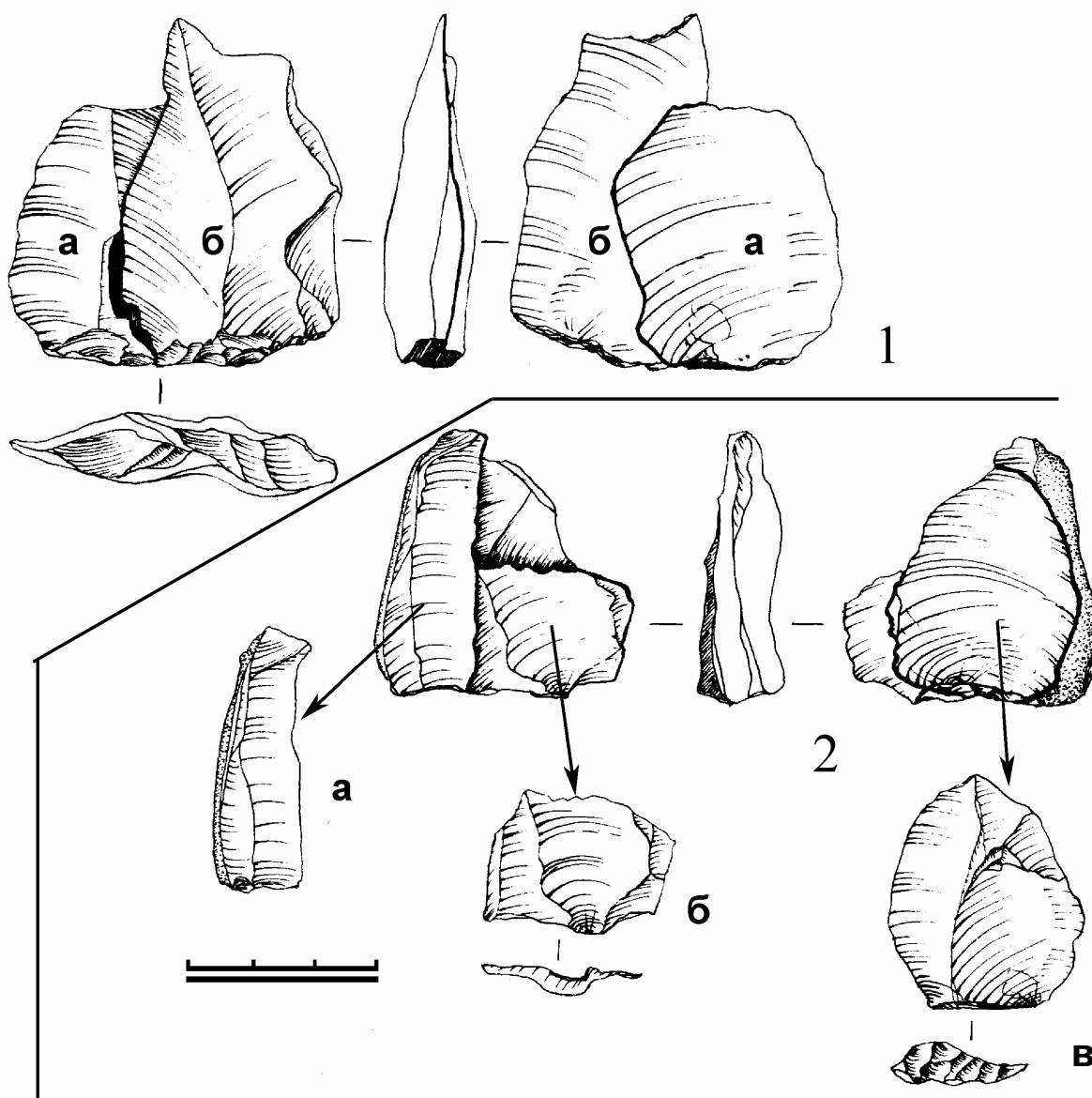

Рис. 19. Молодове V. 1999 р. Культурний шар 12. 1 – складанка двох відщепів; 2 – ремонтаж трьох сколів

Fig. 19. Molodove V. 1999. Cultural layer 12. 1 – remontage of two flakes. 2 – remontage of three flakes

Таблиця 2

Молодове V. 12-й шар. Характер розщеплення левалуазьких заготовок

ГРУПИ	ПІДГРУПИ	ПЛАСТИНИ	ВІДЩЕПИ	КІЛЬКІСТЬ	ВІДСОТОК
Радіальних	Типових	3	14	17	21,7%
	Штучно-обушкових	—	1	1	1,3%
Конвергентних	Типових	—	9	9	11,5%
	Термінально-крайових	—	2	2	2,5%
	Термінально-перехресних	3	—	3	3,8%
	Повторних трикутних	2	1	3	3,8%
Паралельних	Поздовжніх	7	12	19	24,3%
	Термінально-крайових	1	3	4	5,1%
	Термінально-перехресних	4	5	9	11,5%
	Природно-обушкових	—	2	2	2,5%
	Штучно-обушкових	2	—	2	2,5%
	Повторних атипових	—	3	3	3,8%
	Білі поздовжніх	1	1	2	2,5%
Комбінованих	Паралельно-радіальних	1	—	1	1,3%
Всього:		24	54	78	
Відсоток		31,3%	68,7%	100%	

Таблиця 3

Молодове V. 12-й шар. Ударні площацки левалуазьких заготовок

УДАРНІ ПЛОЩАДКИ	ПЛАСТИНИ	ВІДЩЕПИ	К-СТЬ	%
Пласкі (один негатив)	4	15	19	24,3%
Поздовжньо-підправлені	1	4	5	6,4%
Двогранні	3	7	10	12,8%
Багатогранні	—	3	3	3,8%
Грубосколоті	—	1	1	1,3%
Мікроплощацки	1	1	2	2,6%
Фасетовані	15	23	38	48,7%
Всього:	24	54	78	

Такі заяви дещо суперечить характер нуклеусів левалуа, з яких більша частина належить до типу радіальних (дископодібних).

Однак треба врахувати, що майже усі ядрища – спрацьовані, кінцеві, невеликих розмірів, в той час як більшість паралельних сколів левалуа мають параметри, що перевищують розміри нуклеусів.

Безперечно, паралельні і конвергентні сколи левалуа розщеплювались на перших стадіях експлуатації сировини, коли ядрища мали більші розміри. У зв'язку з цим на багатьох з них ще трапляються невеличкі ділянки жовнової кірки, включаючи поздовжню стрічку обушка (термінально-крайові, природно-обушкові типи).

Молодове V. 12-й шар. Пропорції левалуазьких заготовок

ПРОПОРЦІЇ	ПЛАСТИНИ	ВІДЩЕПИ	К-СТЬ	%
Сильновидовжені ($L > 3I$)	3	–	3	3,8%
Середньовидовжені ($3I < L > 2I$)	17	–	17	21,8%
Маловидовжені ($2I < L > 1,5I$)	–	25	25	32,0%
Слабовидовжені ($1,5I < L > 1I$)	–	19	19	24,3%
Вкорочені ($L < 1I$)	–	10	10	12,8%
Невизначені	4	–	4	5,1%
Всього:	24	54	78	

Розглядаючи стан підправки ударних площинок левалуазьких сколів, 11-го шару Молодового V необхідно вказати на доволі високий рівень тонкого фасетування (48,7 % – майже кожен другий скол).

Пласкі (непідправлені) ударні площинки нараховують відсоток 24,3 % (майже кожен четвертий скол), що для левалуазької індустрії є важливою ознакою технологічних особливостей розщеплення (у Пронятині зафіксовано лише 15,7 % пласких площинок сколів левалуа).

Таблиця 5

Молодове V. 12-й шар. Форма левалуазьких заготовок

ФОРМА	ПЛАСТИНИ	ВІДЩЕПИ	К-СТЬ	%
Округлі	–	10	10	12,8%
Овальні	6	9	15	19,2%
Чотирикутні	7	18	25	32,0%
Трикутні	7	14	21	26,9%
Аморфних	2	3	5	6,4%
Невизначених	2	–	2	2,6%
Всього:	24	54	78	

Таблиця 6

Молодове V. 12-й шар (дослідження у 1998–1999 роках).

Форма нелевалуазьких заготовок

ФОРМА	ПЛАСТИНИ			ВІДЩЕПИ			КІЛЬКІСТЬ	ВІДСТОК
	великі	середні	дрібні	великі	середні	дрібні		
Округла	–	–	–	–	1	10	11	2,9%
Овальна	2	4	12	2	14	18	52	14,0%
Трикутна	1	6	6	–	19	51	83	22,4%
Чотирикутна	3	6	10	1	7	34	61	16,4%
Аморфна	1	3	9	1	9	67	90	24,5%
Невизначена	–	13	17	–	5	39	74	19,9%
Всього:	7	32	54	4	55	219	371	

Молодове V. 12-й шар (дослідження 1998–1999 років).

Порівняльна характеристика пластин

Групи	Пластини				
	великі	середні	дрібні	кількість	відсоток
Первинні	3	1		4	5,4%
Дорсально-плоскі	–	3	3	6	8,1%
Безсистемні	3	5	9	17	22,9%
Безсистемно-крайові	–	1	6	7	9,5%
Радіальні	–	–	7	7	9,5%
Конвергентні	–	1	–	1	1,4%
Поздовжні	–	6	8	14	18,9%
Поздовжньо-крайові	1	6	–	7	9,5%
Реберчасті	–	5	6	11	14,8%
Всього:	7	28	39	74	100%
Відсоток	9,5%	37,8%	52,7%	100%	

Продукування правильних тонких сколів видовжених пропорцій з пласких площинок паралельних нуклеусів є свідченням високого технічного рівня, у якому значна увага приділяється також “перебору” карнизу ударної площинки нуклеуса.

Треба зауважити, що ребристі відщепи, як і пластини у мустєрських колекціях Молодового V, є сколами гострокутних бокових зняти, які лише частково захоплюють сектор ударної площинки нуклеуса. Вони відрізняються від типових ребристих пластин призматичних індустрій верхнього палеоліту за походженням і головними морфологічними ознаками.

Таблиця 8

Молодове V. 12-й шар (дослідження у 1998–1999 роках).

Ударні площинки нелевалуазьких заготовок

УДАРНІ ПЛОЩАДКИ	ПЛАСТИНИ			ВІДЩЕПИ			КІЛЬКІСТЬ	ВІДСТОК
	великі	середні	дрібні	великі	середні	дрібні		
Природні	–	–	2	2	5	16	25	6,7%
Пласкі (один негатив)	2	4	8	2	16	42	74	19,9%
Двогранні	2	5	2	–	7	24	40	10,8%
Багатогранні	–	–	–	–	–	2	2	0,5%
Грубосколоті	–	–	2	–	4	11	13	3,5%
Поздовжньо-підправлені	–	1	–	–	–	5	6	1,6%
Мікроплощинки	–	1	9	–	7	28	45	12,1%
Фасетовані	2	14	17	–	9	47	89	23,9%
Невизначені	1	7	14	–	7	44	63	17,0%
Всього:	7	32	54	4	55	219	371	
Відсоток	1,9%	8,6%	14,5%	1,0%	14,8%	59,0%		
Кількість/Відсоток	93 / 25%			278 / 75%				

За пропорціями левалуазьких заготовок розглядуваної колекції найбільшу кількість складають злегка видовжені сколи відщепного типу (56,3 %). Проте пластини становлять доволі високий відсоток – 25,6 % (у Пронятині – 8,3 %, що у три рази менше). Серед пластин переважають середньовидовжені сколи, однак сильновидовжені ($L > 3l$) складають 15 %, в той час як у Пронятині останні практично відсутні.

За формою найбільше заготовок наближені до чотирикутника (32%), потім – трикутника (27%) і лише 19,2% сколів мають овальні обриси. У Пронятині овальні заготовки становлять 29,5%, стільки ж чотирикутних, а трикутні обриси – 17,4%. Отже, переважання трикутних та овальних сколів левалуа може також свідчити про вищий рівень розвитку левалуазької технології.

Таблиця 9

Молодове V. 12-й шар (дослідження 1998–1999 роках).

Характер розщеплення нелевалуазьких сколів

ГРУПИ	ПІДГРУПИ	ПЛАСТИНИ			ВІДЩЕПИ			КІЛЬКІСТЬ	ВІДСТОК
		великі	середні	дрібні	великі	середні	дрібні		
Неоформлених	Первинних (природних)	3	1		3	8	21	36	9,8%
	Дорсально-пласких		3	3		5	31	42	11,3%
Безсистемних	Ребристих	3						3	0,8%
	Хаотичних		5	9		6	21	42	11,3%
	Крайових		1	6		8	19	34	9,1%
Радіальних	Типових			7		4	27	38	10,2%
	Крайових						5	5	1,4%
Конвергентних	Типових		1			5	16	22	5,9%
	Крайових						2	2	0,5%
Паралельних	Поздовжніх		6	8		3	21	38	10,2%
	Крайових	1	6			6	7	22	5,9%
	Ортогональних					2	4	6	1,6%
	Поперечних						7	7	1,8%
	Поперечно-крайових						2	2	0,5%
	Біпоперечних					1		1	0,3%
Реберчастих	Часткових		5	6		6	9	26	7,0%
Невизначених	Фрагментованих		4		5	1	27	47	12,6%
Всього:		7	32	54	4	5	219	371	100
Відсоток		2,0	9,3	15,7	1,2	15,8	63,6	100	

Знаряддя праці 12-го шару Молодового V нараховують лише 18 предметів, з яких 9 виробів виготовлено на левалуазьких пластинах, 8 – на левалуазьких відщепах і тільки одне знаряддя – на нелевалуазькій пластині. Усі вони належать до типу ножеподібних “неоформлених” інструментів (рис. 16, 4, 5, 7).

Отже, за усіма техніко-морфологічними ознаками досліджена колекція крем’яніх виробів 12-го шару Молодового V може бути охарактеризована, як левалуазька, тонкофасетована, пластинчасти, з повним пануванням ножеподібних знарядь на левалуазьких пластинах. І хоч

кількісно трапилося більше відщепів ніж пластин, що природно для поселенської структури повного циклу первинного розщеплення, провідною заготовкою левалуа цього комплексу є середньовидовжена, середньомасивна, прямовісна пластина з фасетованою чи іншим способом підправленою ударною площинкою.

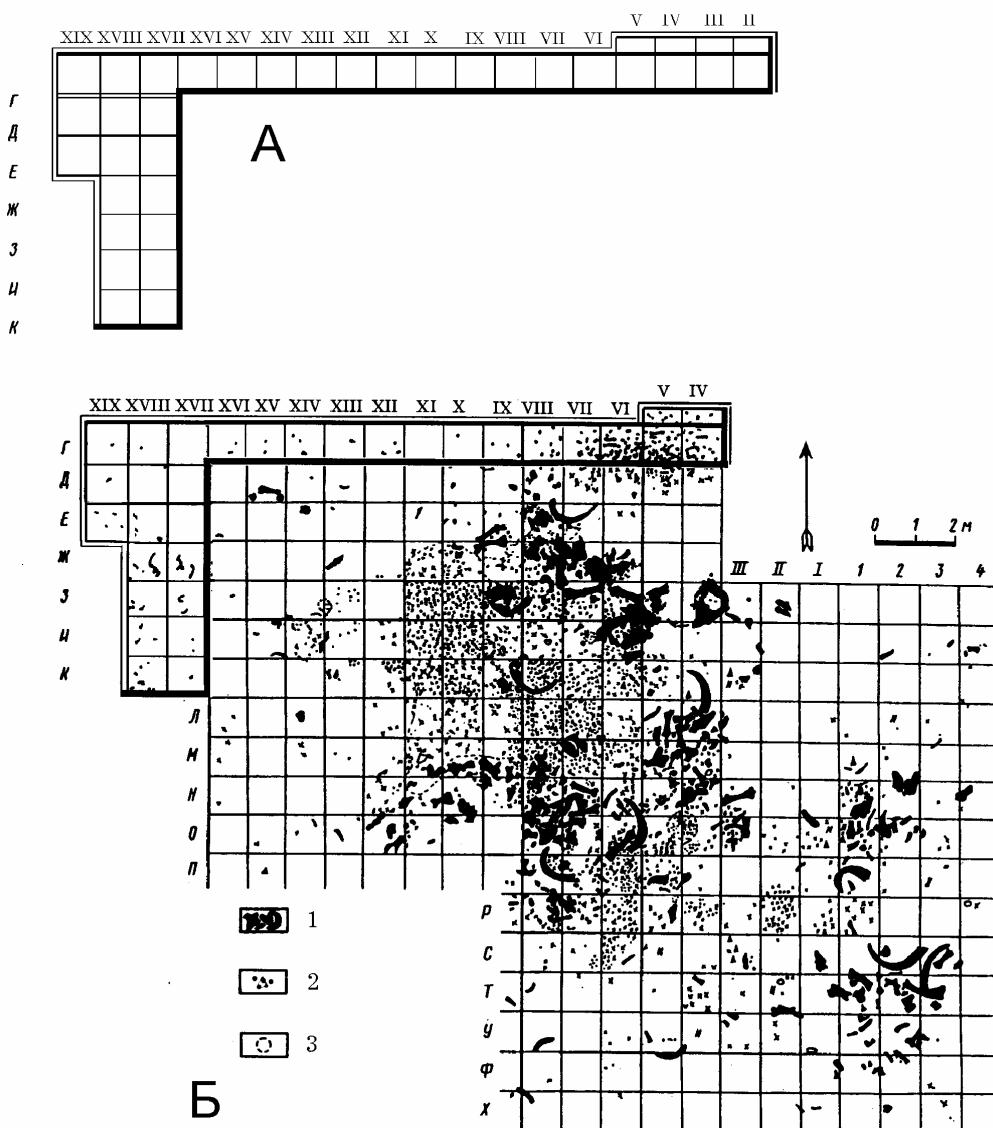

Рис. 20. А – північно-західна прирізка до нижніх культурних шарів Молодового V у 1998–1999 роках. Б – план розміщення культурних решток мустєрського шару 11 у 1960–1964 роках [Черниш, 1987] та прирізки 1998–1999 років (квадрати XVI–XIX – Г-К; квадрати II – XIX – Г-В). 1 – кістки викопних тварин; 2 – кам’яні вироби; 3 – рештки вогнищ. У центральній частині розкопу помітні залишки наземного житла, обкладеного по периметру великими кістками мамонта [Черниш, 1987]

Fig. 20. A – new north-western excavation to lowest cultural layers of Molodove V in 1998–1999. B – plan of situation of artifacts from Moustierian layer 11 in 1960–1964 [Черниш, 1987] and excavation of 1998–1999 (quadrates XVI–XIX – Г-К; quadrates II – XIX – Г-В). 1 – bones; 2 – stone artifacts; 3 – remains of hearths. In central part of excavated area – remains of dwelling [Черниш, 1987]

Культурний шар 11

За свідченням О. Черниша (1961), 11-й культурний горизонт виявлений у прошарку світло-жовтих суглинків на глибині 9,5–9,65 м від поверхні (0,8–0,9 м від рівня сажистого шару). Ірина Іванова вказує, що відклади строкатої пачки, у якій залягає 11-й шар, формувались у складній (досить мінливій) кліматичній ситуації, в умовах слабкого сингенетичного ґрунтотворення [Іванова, 1987, с. 105]. В окремі періоди підвищувалась волога, що призводило до утворення більш-менш витриманих прошарків оглесних суглинків. В одному з таких прошарків вище основного 11-го горизонту О. Черниш виділив культурний шар 11 б (80 крем'яних виробів і уламки кісток мамонта). С. Губін, характеризуючи всю пачку відкладів із залишками 12-го та 11-го культурних горизонтів, зупиняється на думці про наявність у цей період процесу ґрунтотворення [Губін, 1987].

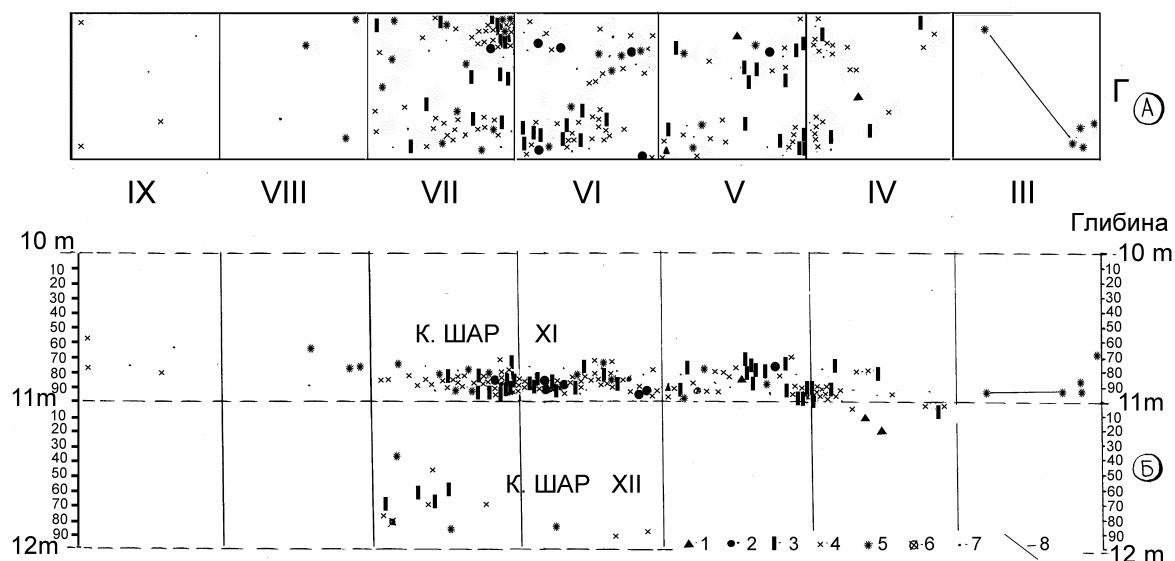

Рис. 21. Дослідження 1998–1999 років. А – план розміщення культурних решток на ділянці поселення культурного шару 11 (квадрати III–IX – Г). 1 – знаряддя праці; 2 – нуклеуси; 3 – пластини; 4 – відщепи; 5 – уламки; 6 – природні камені; 7 – скалки; 8 – уламки, що з’єднуються. Б – перетин культурного шару 11 у смузі квадрату “Г”. Залігання артефактів культурного шару 11 на глибині 10,70 – 11,20 м від рівня нульової лінії та культурного шару 12

Fig. 21. Researches in 1998–1999. A – plan of location of artifacts in cultural layer 11 (quadrates III–IX – Г). 1 – tools; 2 – cores; 3 – blades; 4 – flakes; 5 – fragments; 6 – stones; 7 – chips; 8 – fragments, which can be joined; B – cut of cultural layer 11 in stripe of quadrate “Г”. Levels of situation of artifacts from cultural layer 11 on depth 10,7 – 11,2 from “0” – line and cultural layer 12

Світло-жовті (із залізистими окислами) прошарки формувались у теплі і сухі періоди, сизі (блакитно-сірі) прошарки – у вологі і холодніші фази ранньовалдайського потепління. Оскільки головний рівень залягання археологічних матеріалів 11-го шару пов’язується із світло-жовтим горизонтом суглинків (О. Черниш), то відповідно поселення цього часу існувало у період відносно сухого клімату. І. Іванова порівнює цей культурний шар із культурним горизонтом 4 стоянки Молодове I, який належить до проміжного періоду між бръорупом і одераде. Про холодний клімат свідчать залишки фауни (мамонт, носоріг, зубр, кінь, північний олень, особливо копитний лемінг і вузькоочерепна полівка), а також холодолюбиві молюски. Виявлений пилок сосни і берези. Похолодання викликало деградацію лісових масивів і широкий розвиток степових асоціацій. У 1998 р. на невеличкій ділянці північної прирізки 11-й горизонт виділений досить впевнено (рис. 20). Він абсолютно вірно корелюється із стратиграфічною позицією розкопу О. Черниша у 1964 р., а також зі стратиграфічними висновками І. Іванової, П. Езартса, А. Богуцького. Горизонт проходив чіткою смugoю 0,6–0,8 м нижче горілого (сажистого) прошарку і 0,6–0,7 м вище від рівня 12-го шару мустє (рис. 5; 21).

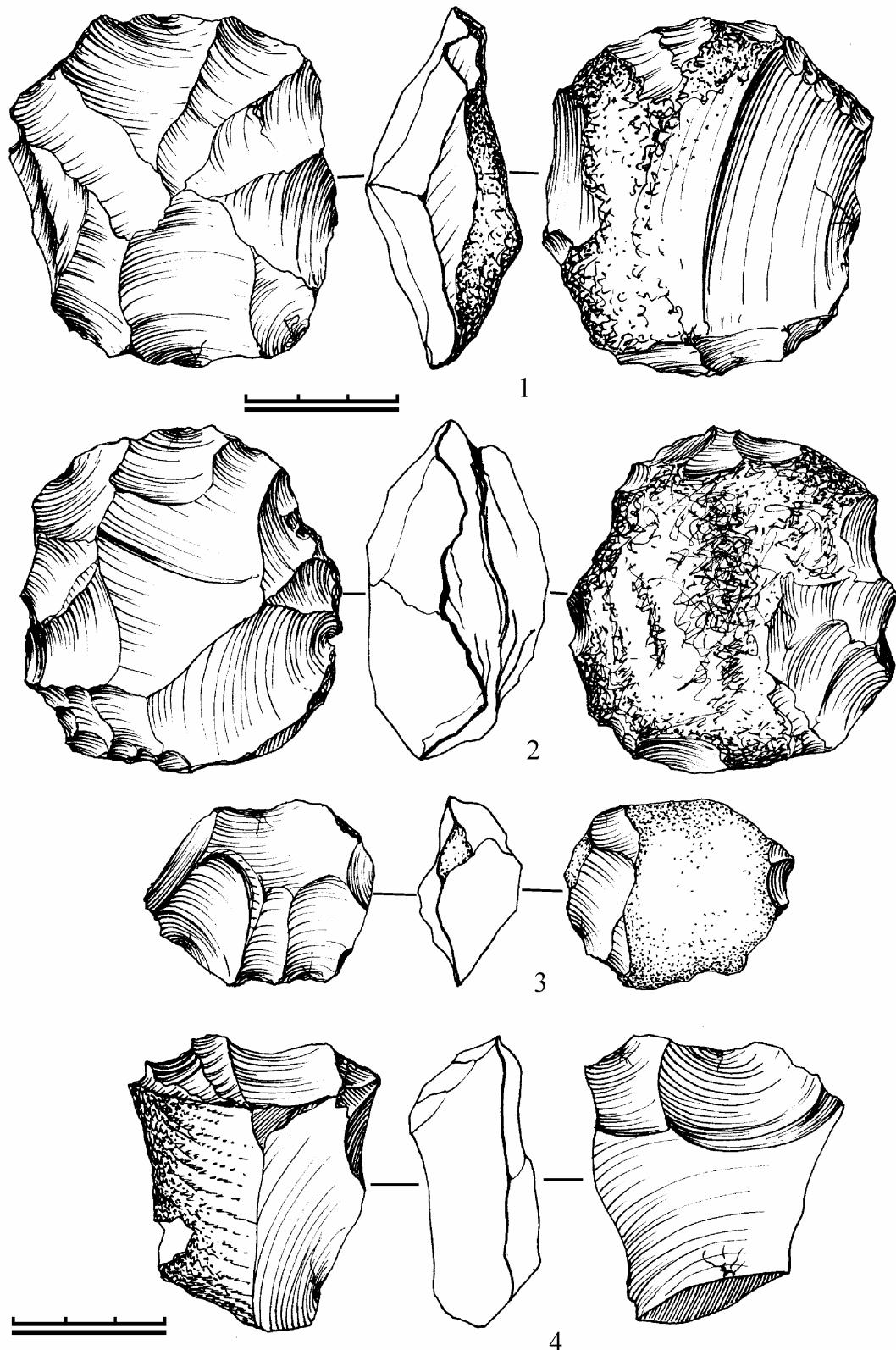

Рис. 22. Молодове V. 1998 р. Культурний шар 11. Нуклеуси
Fig. 22. Molodove V. 1998. Cultural layer 11. Cores

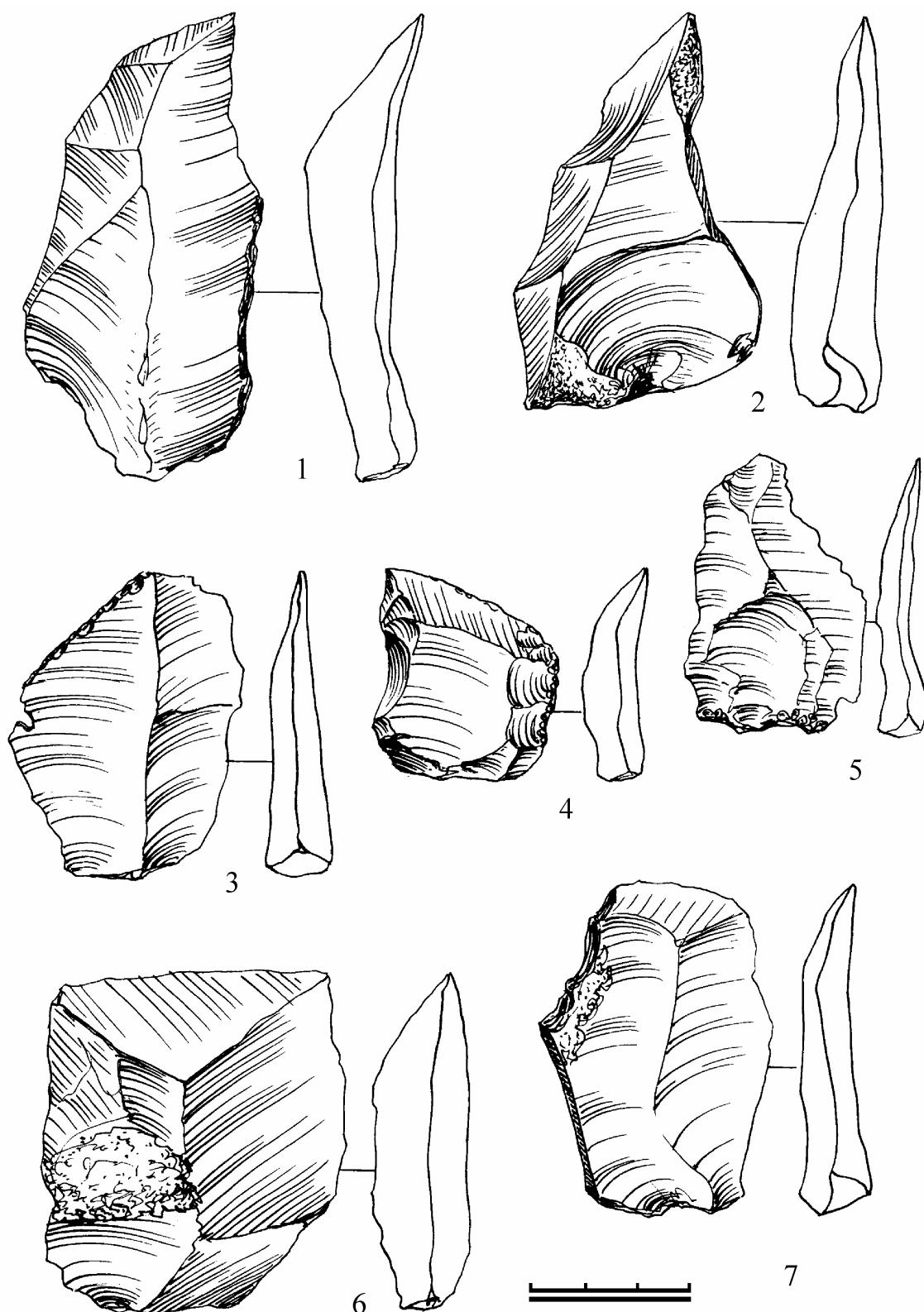

Рис. 23. Молодове V. 1999 р. Культурний шар 11. Сколи
Fig. 23. Molodove V. 1999. Cultural layer 11. Flakes

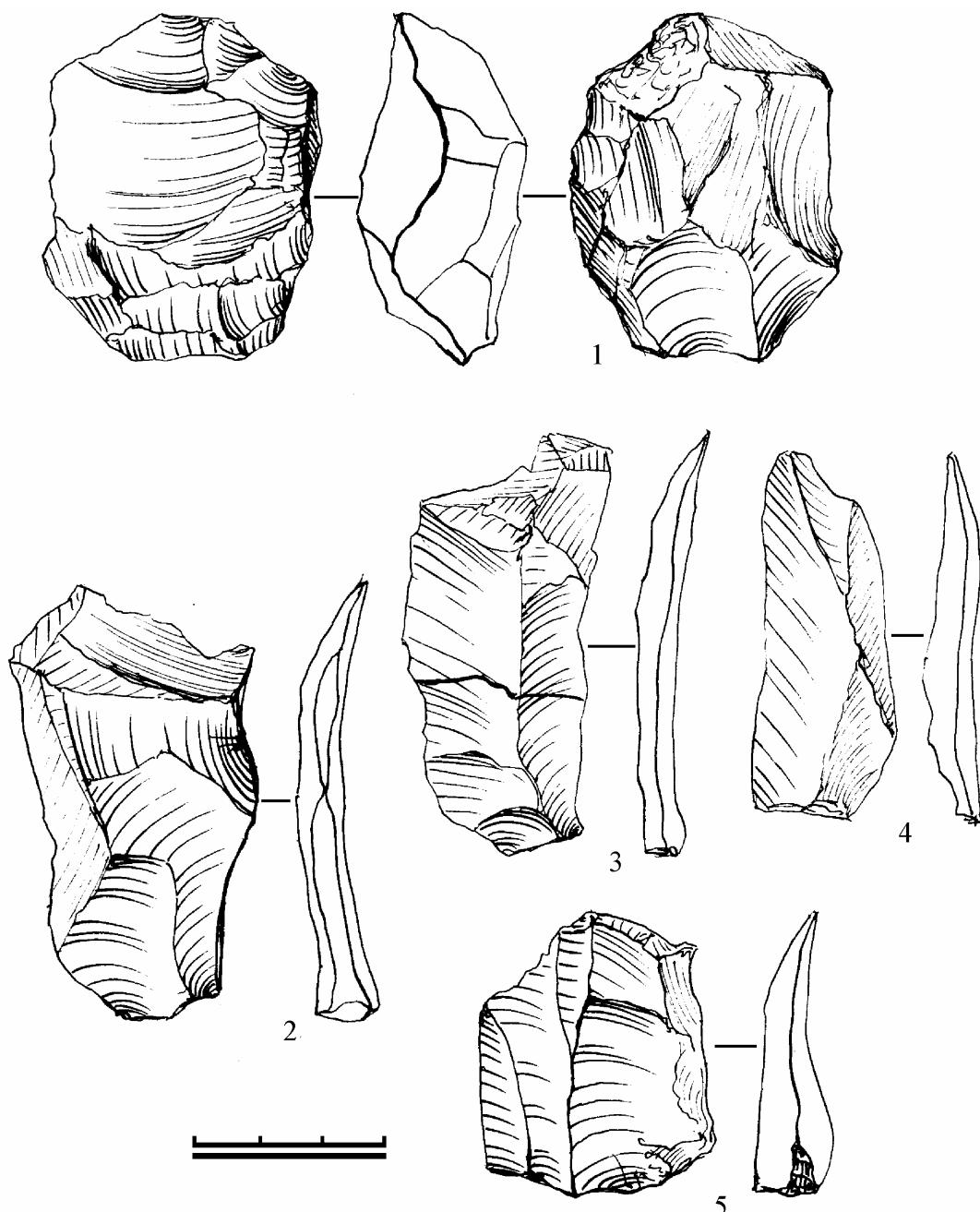

Рис. 24. Молодове V. 1998 р. Культурний шар 11. Нуклеус (1), сколи
Fig. 24. Molodove V. 1998. Cultural layer 11. Core (1), flakes

Загальний аналіз кам'яного матеріалу

Сировина у загальних рисах повністю аналогічна описаним породам із 12-го культурного шару. Представлена найбільша кількість світло-сірого, кремового відтінку сеноманського кременю з пустотами вилугування і реліктами включень (твердість 7,0–7,5).

Туронський кремінь нараховує до 50 одиниць, головним чином дуже дрібних лусок і відщепиків, а також уламків природного жовна, що усі разом після ремонтажу вималювались у пренуклеус. У цій колекції є тільки два нормальні відщепи, один з яких – левалуазький

Загальна колекція розчленована на такі головні категорії: пренуклеуси – 5 (1,6%), нуклеуси – 11 (3,5%), нуклеподібні уламки породи – 8 (2,5%), левалуазькі сколи – 40 (13%), пластини – 49 (15,6%), відщепи – 105 (33,4%), дрібні скалки, луски – 82 (26,1%), уламки і

галъки пісковика – 12 (3,7%). Всього: 314 предметів з каменю. Враховуючи різну кількість матеріалів аналізованих колекцій, можна зробити певні поправки до визначених відсотків, однак уже той факт, що усі комплекси опрацьовані за однією схемою дозволяє з довірою ставитись до виявлених закономірностей.

Таблиця 10
Порівняльна характеристика головних категорій інвентаря Пронятини
і мустьєрських шарів 11 та 12 Молодового V

Категорія виробів	Пронятин	Молодове V, шар 12	Молодове V, шар 11
Нуклеуси	3,8%	2,5%	5,0%
Знаряддя праці	4,6%	1,8%	4,2%
Заготовки левалуа	6,7%	8,0%	12,7%
Пластини левалуа (до усіх сколів левалуа)	12,6%	31,3%	30%
Відщепи левалуа (до усіх сколів левалуа)	87,6%	55,6%	57,2%
Сколи нелевалуа	51,9%	38,1%	49,0%
Відщепи нелевалуа (до усіх сколів нелевалуа)	72,5%	74,4%	68,1%
Пластини нелевалуа (до усіх сколів нелевалуа)	27,5%	25,6%	31,9%
Усі пластини (до усіх сколів)	17,0%	26,4%	31,4%
Скалки-луски	32,8%	46,8%	26,1%

Таблиця 11
Молодове V. 11-й шар. Характер розщеплення левалуазьких заготовок

ГРУПИ	ПІДГРУПИ	ПЛАСТИНИ	ВІДЩЕПИ	КІЛЬКІСТЬ	ВІДСТОК
Радіальних	Типових	4	8	12	30%
Конвергентних	Типових	2	2	4	10%
	Термінально-крайових	1	–	1	2,5%
	Термінально-перехресних	–	1	1	2,5%
	Повторних трикутних	1	–	1	2,5%
Паралельних	Поздовжніх	2	11	13	32,5%
	Термінально-перехресних	2	2	4	10%
	Повторних атипових	–	2	2	5%
	Біпоздовжніх	–	2	2	5%
Всього:		12	28	40	
Відсоток		30%	70%	100%	

Найбільше подібності у відсотках знарядь праці простежується між Пронятином і 11-им шаром. У 12-му шарі найменший відсоток знарядь (1,8%), що пояснюється комплексом виробничої специфіки розкопаної ділянки. У Пронятині найменше заготовок левалуа по відношенню до усіх сколів – 6,7%; у шарі 12 – 8%; у шарі 11 – 12,7%. Найменше у Пронятині і

пластин левалуа (до усіх сколів левалуа) – 12,6%, в той час як у 12-ому шарі – 31,3%, а в 11-ому – 30%. Індекс пластин (усіх пластин до усіх сколів без мікроматеріалів) також зростає у послідовності від Пронятина – 17% до 12-го шару – 26,4% і далі до 11-го – 31,4%.

Найяскравішим технологічно-типологічним індикатором індустрії 11-го шару Молодового V є, безсумнівно, нуклеуси і левалуазькі заготовки. Нуклеуси поділяються на левалуазькі (6) і нелевалуазькі (5).

Таблиця 12

Порівняльна характеристика підправки ударних площинок левалуазьких сколів
Пронятина, шарів 12 і 11 Молодового V (%)

Левалуазькі комплекси	природні	природні з підправкою	плоскі	грубошкотогі	Гоздовжньо-підправлені	двохгранні	багатогранні	фасетовані			мікроплощини	невизначені
								прямі	випуклі	вигнуті		
Пронятин	2,1	3,0	15,7	1,6	2,8	8,6	7,1	26,3	15	17,7	1,5	7,5
Молодове V, шар 12	–	–	24,3	1,3	6,4	12,8	–	12,5	40,5	9,5	1,3	–
Молодове V, шар 11	–	–	12,5	–	10	7,5	2,5	9	42	4	5	7,5

Серед левалуазьких ядрищ виразною групою виступають дископодібні (радіальні) однобічні форми (рис. 22, 1, 2; 25, 1, 3). Три таких нуклеуси майже невідрізнимі між собою. Один екземпляр належить до двоплощадкових, пласких однобічних овальних нуклесів з випуклою тиловою стороною. Зустрінуто два конвергентні двобічні (перехресні), трикутні, з двома альтернативно скісними прямими ударними площинками.

Левалуазькі сколі у досліджуваній колекції нараховують 40 одиниць: 12 (30%) пластин і 28 (70%) відщепів (рис. 24, 2–5; 27).

Невелика кількість знайдених левалуазьких сколів у цій колекції не дозволяє провести повноцінний техніко-типологічний аналіз, хоч у загальних рисах помітно, що за характером попереднього обмеження відщепи і пластини левалуа у більшій мірі тяжіють до паралельного розщеплення (52,5%). Радіально оформлені сколів менше – 30%, конвергентних – ще менше (17,5%).

Рівень фасетування левалуазьких сколів молодовських мустьєрських горизонтів і Пронятина однаково високий. Випуклі фасетовані ударні площинки різко переважають у молодовських комплексах (40 і 42%), в той час як у Пронятині вони становлять лише 15%. Зате в індустрії останнього вищий рівень вигнутих (“шапо”) площинок – 17,7%.

Таблиця 13

Порівняльна характеристика левалуазьких комплексів Пронятина і молодовських стоянок мустьє за формою заготовок

Левалуазькі комплекси (у %)	округлі	овальні	сегменто-подібні	трикутні	чотирикутні	аморфні	невизначені
Пронятин	8,0	29,5	4,5	17,4	29,5	3,3	7,5
Молодове V, шар 12	10,3	19,2	–	26,9	32,0	6,4	5,1
Молодове V, шар 11	–	20,0	8,0	17,5	50,0	7,5	–

Заготовки левалуа поселення шару 11 Молодового V за вихідними параметрами підрозділені на такі категорії: пластини великі – 12,8% і відщепи великі – 5,1%; пластини середні – 82,5% і відщепи середні – 67,3%. Дрібні пластини і відщепи складають 14,8% (порівняємо, у Пронятині 13%).

Порівнюючи ці матеріали з комплексом 12-го шару Молодового V, треба сказати, що серед пластин левалуа останнього сильновидовжені сколи нараховують лише 4,7%; середньовидовжені – 28%; слабовидовжені – 67%, що свідчить про загалом нерозвинуті традиції продукування сильно видовжених пластин. Натомість, серед відщепів левалуа 11-го шару видовжені форми складають 47,8% (у Пронятині – 38,3%), слабовидовжені – 36,2% (пропорції 4 : 3).

Таблиця 14

Порівняльна характеристика пропорційності пластинчастих заготовок левалуа, що використані для виготовлення знарядь праці

Пропорції	слабовидовжені		середньовидовжені		сильновидов-жені		невизначені	
	Проня-тин	Моло-дове V Шар 11	Проня-тин	Моло-дове V Шар 11	Проня-тин	Моло-дове V Шар 11	Проня- -тин	Моло-дове V Шар 11
Кількість	39	40	9	24	2	17	1	–
Відсоток	76,4%	49,4%	17,6%	29,6%	3,9%	20,9%	1,9%	–

Таблиця 15

Молодове V. Шар 11. Дослідження у 1998–1999 роках.

Порівняльна характеристика пластин.

Групи	Пластини				
	великі	середні	дрібні	кількість	відсоток
Первинні	–	4	–	4	9,0%
Безсистемні	1	3	6	10	22,7%
Безсистемно-крайові	–	2	4	6	13,6%
Радіальні	–	3	–	3	6,8%
Поздовжні	–	4	9	13	29,5%
Поздовжньо-крайові	2	2	–	4	9,0%
Біпоздовжні	–	2	1	3	6,8%
Реберчасті	–	1	–	1	2,3%
Всього	3	21	20	44	100%
Відсоток	6,8%	47,7%	45,5%	100%	

Серед пластинчастих сколів нелевалуа переважну більшість складають видовжені безсистемно-крайові сколи.

Помітно, що розщеплені вони з метою організації ударної площини чи площини розщеплення, тобто є допоміжним продуктом до головної заготовки левалуазького характеру.

У колекції відщепів спостерігається подібна картина; окрім двох десятків сколів середніх розмірів виразної геометричної форми, інші – відходи первинного розколювання.

Класичних знарядь праці (із розповсюджену формотворчою ретушшю) у колекції немає. Однак три левалуазькі відщепи мають на своїх випуклих гострих краях дрібну “підретушовку” і сліди використання, що дозволяє класифікувати їх як знаряддя типу ножів

(рис. 23, 3–5). До знарядь необхідно зарахувати і дві піщаникові гальки (8×6×4 см) бочкоподібної форми зі слідами контрударів (“зернистість”) на вузькому поперечному торці.

Значна кількість природних уламків і дрібних скалок, лусок, фасеток свідчить про місцевий характер не лише первинного, але і вторинного виробництва. Всі ці ознаки однозначно вказують на те, що 11-й культурний шар – це рештки довготривалого поселення, на якому проводилася первинна та вторинна обробка кам’яних знарядь праці, розробка туш впольованих звірів, приготування їжі на вогнищі. У комплексі “дебітажу” маємо велику кількість різноманітних складанок (рис. 25; 26), які відтворюють процес розщеплення і продукування левалуазьких заготовок. Особливо багато таких ремонтажних моделей у колекціях мустєрських шарів Молодового V (з досліджень О. Черниша) виявив Віталій Усік [Усик, 2003, рис. 8–13].

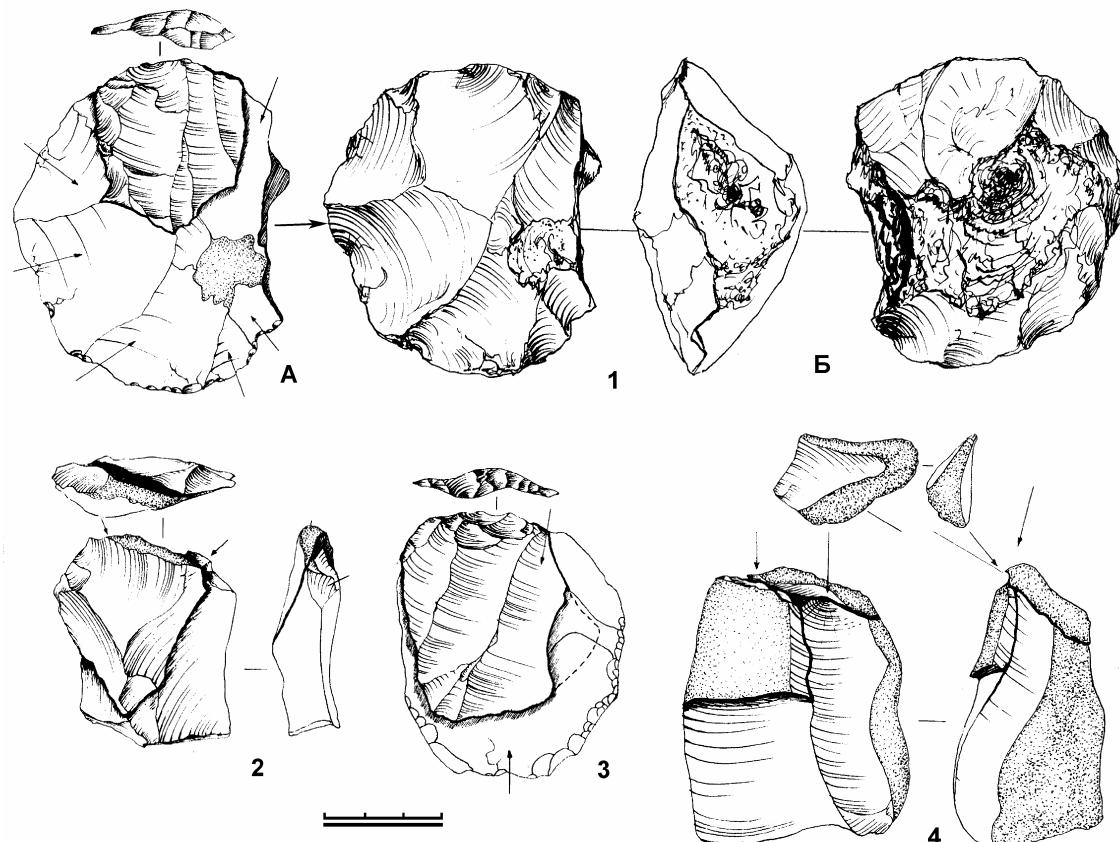

Рис. 25. Молодове V. 1998 р. Культурний шар 11. Складанки нуклеусів та сколів (1, 3 – левалуазьких)

Fig. 25. Molodove V. 1998. Cultural layer 11. Remontage of cores and flakes (1, 3 – Levalloise flakes)

Доказаним є також факт наявності у цьому горизонті мустєрського житла типу яранги (?). Скупчення великих кісток мамонта у центрі розкопу О. Черниша підтверджує цю думку [Черниш, 1987, с. 17, рис. 8]. Крім мамонта, у розкопі О. Черниша були визначені кістки інших тварин: шерстистого носорога, бурого ведмедя, північного лева (?), коня, зубра, північного оленя, благородного оленя (визначення на місці розкопу Е. Вангенгейм – 1958, В. Громовим – 1960, Л. Алексеєвою – 1962, 1964 pp.).

За головними морфологічними і технологічними показниками досліджена колекція кам’яних виробів 11-го шару є повною аналогією вищеописаного комплексу 12-го шару. Це левалуазька, пластинчасти, фасетована індустрія з провідною заготовкою типу середньовидовжені паралельно ограненої пластини. У свій час була запропонована класифікація сколів-заготовок з трьох варіантів: пластин дебордан (паралельних, бокових, при-

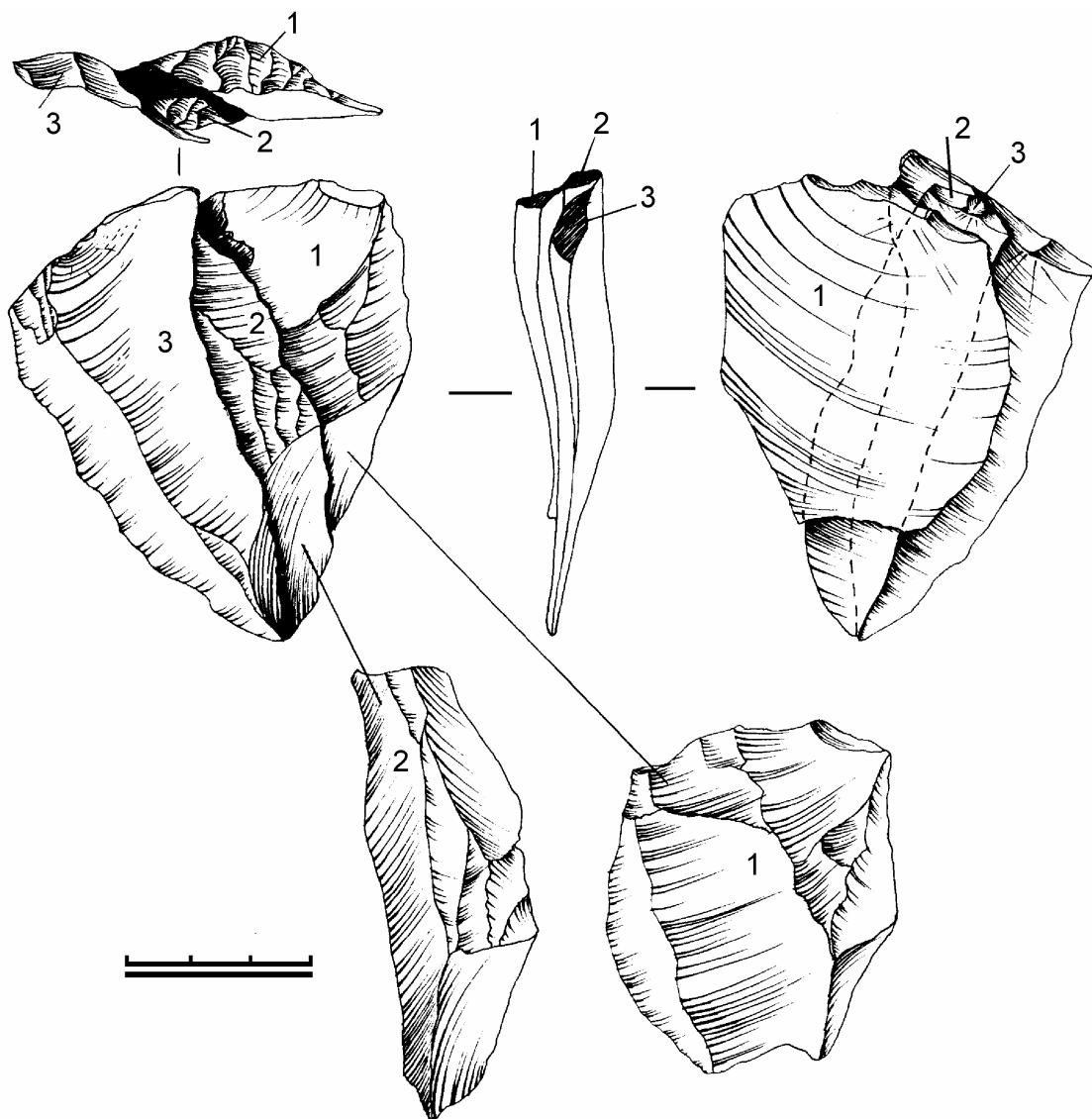

Рис. 26. Молодове V. 1998 р. Культурний шар 11. Складанка трьох сколів
Fig. 26. Molodove V. 1998. Cultural layer 11. Remontage of three flakes

крайових) з конвергентних та паралельних нуклеусів; радіальних відщепів з дископодібних нуклеусів; комбінований (змішаний) тип – пластин і відщепів з частково паралельним, частково радіальним ограненням спинок [Yamada et Sytnik, 1997, p. 54]. Існують й інші інтерпретації левалуазьких комплексів Молодового V [Анисюткин, 2001; Кулаковська, 2003; Усик, 2003; Ситник, 2006; Meignen et al., 2006].

Поміж 11-им і 12-им культурними шарами О. Черниш виділив окремий культурний горизонт 12а, що представлений невеликою кількістю артефактів у центральній частині розкопу. За нашими дослідженнями, матеріалів цього шару не виявлено, але окремі фауністичні рештки і лінза вогнища на вказаному стратиграфічному рівні свідчать про можливість знаходження артефактів в інших місцях поселення.

Рештки середньопалеолітичних поселень зафіксовані О. Чернишом і вище 11-го шару. У першому (рахуючи зверху) глеєвому горизонті, нижче “горілого” шару, у 1962 р. знайдено окремі крем’яні вироби, що позначені як культурний шар 11б (9 нуклеусів, 28 пластин, 43 відщепи і відходи виробництва, уламки кісток тварин).

Ще вище, у сіро-жовтуватих суглинках і у самому “сажистому” прошарку знайдені матеріали культурного шару 11а (12 кременів – відщепи і пластини). “Горілий” горизонт на стоянці Молодове V має абсолютну дату за ^{14}C більше 35 тис. років.

Над ним, на глибині 8,0–8,5 м від поверхні, у прошарку світло-коричневих суглинків у 1960 і 1962 роках виявлені крем’яні артефакти мустьєрського вигляду: 7 відщепів, 3 пластини, 4 уламки.

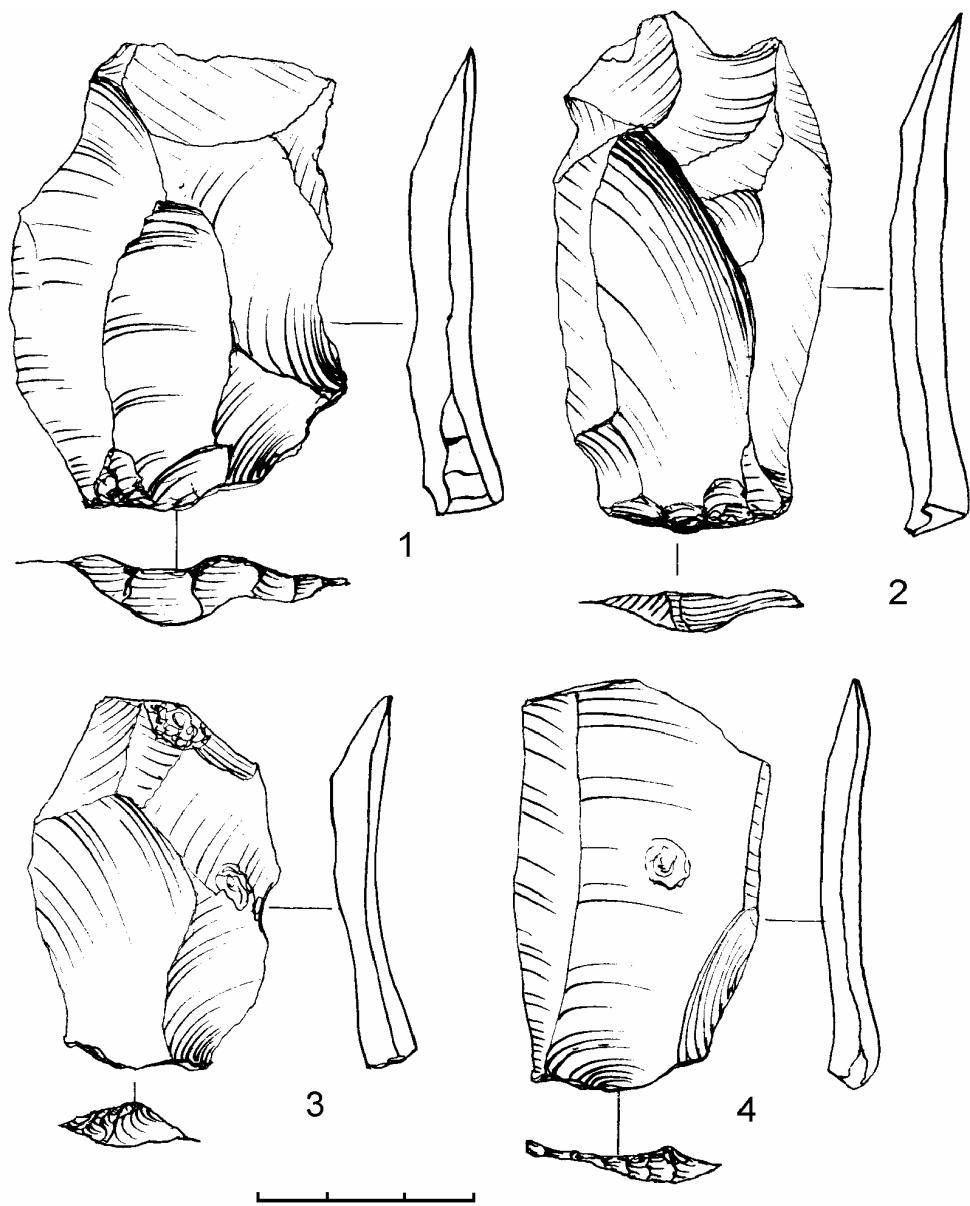

Рис. 27. Молодове V. 1998 р. Культурний шар 11. Сколи левалуа
Fig. 27. Molodove V. 1998. Cultural layer 11. Levalloise flakes

Можемо говорити, таким чином, про кілька фаз періодичного заселення мисоподібного утворення “Голий Щовб” у мустьєрську добу. Найтривалішими були поселення 11-го і 12-го горизонтів, що супроводжуються багатими фауністичними рештками, крем’яними виробами і вогнищами. Менш документованими є сліди мустьєрських поселень інших горизонтів, особливо тих, що прилягають до основних поселень. Не виключена можливість, що знахідки, віднесені до цих окремих шарів, є простим вертикальним зрушенням єдиного шару – 11-го чи

12-го. Зауважимо, що шари 12а, 11б, 11а, 11в були дуже бідні на артефакти (у середньому на 1 м² – 1 крем'яний предмет, а то і менше). Археологічні матеріали цих горизонтів могли бути зміщеними делювіальними процесами з іншого місця тимчасових поселень.

Отже, за результатами досліджень 1998–1999 років можемо говорити лише про два головні рівні залягання археологічних решток мустеє – це 11-й і 12-й шари (рис. 5; 21). Можливо, хронологічний інтервал поміж заселенням цих двох культурних рівнів зовсім невеликий. У всякому випадку, ми спостерігаємо тут єдину традиційну культуру мустєрської доби, яка є “чистою” левалуазькою, пластинчастою, фасетованою індустрією з перевагою у типологічному наборі ножів та гостроконечників. Скребел порівняно мало, двобічні знаряддя відсутні.

В перетині північної стінки (рис. 5) бачимо досить широку амплітуду “розкиду” матеріалів у перетині однometрової смуги розкопу. Тобто, враховуючи делювіально-схиловий характер суглинків, у яких захоронені мустєрські культурні шари, рівень поверхні стародавнього поселення динамічно змінювався уже під час існування пам’ятки. Достатньо було кількох сильних злив, щоб рельєф поверхні поселення зазнав різких змін, що, врешті, зафіксовано у профілі різними глибинами артефактів практично на одному і тому ж місці (рис. 8–11). Не викликає сумніву і приналежність кам’яних виробів до одного поселенського рівня (шару), що документується численними складанками продуктів кам’яного розщеплення, які були знайдені на різних глибинах. Переконливо видається теза про порівняно тривалий час існування стійбищ, з періодичним заселенням і “відселенням”, можливо, навіть одного генетично спорідненого колективу (чи групи громад), що відображене у серії непорушених лінз вогнищ, які інколи не співпадали з горизонтальним рівнем єдиної поверхні поселення. Отже, процеси седиментації відкладів у період існування мустєрської людини і відповідно умови захоронення решток діяльності були набагато складніші, ніж це уявлялось раніше. Не дивлячись на багатство фауністичних і кам’яних матеріалів, наявність численних вогнищ, культурні шари 11-го і 12-го поселень не можна трактувати як єдину планіграфічну “плівку” поверхні, а радше – як серію накладених одна на другу різночасових “плівок”, які фіксують динаміку складних схилових процесів у льодовиковий період, включаючи ерозійні, соліфлюкційні, біо-зоологічні та антропогенні впливи. Очевидно, процес формування таких культурних шарів складався як мінімум із кількох послідовних етапів: поверхня до заселення людиною, поверхня під час проживання повторюваного, періодичного чи одноактного і поверхня після залишення поселення людьми. Усі ці рівні профілі культурного шару накладені один на одного (іноді зрушені і перевідкладені), взаємопов’язані і взаємообумовлені екологічно-кліматичними чинниками.

Дослідження у Молодовому V є важливими у джерелознавчому та аналітично-синтетичному плані не лише для вивчення палеоліту України, але й для цілого Європейського континенту. Враховуючи деталізовані стратиграфічні дослідження, матеріали мустєрських горизонтів пам’ятки дозволяють на якісно новому рівні ставити питання про час заселення, характер навколоишнього середовища і технологічні особливості культури перших поселенців долини Дністра.

ЛІТЕРАТУРА

Анисюткин Н. К.

2001 Мустєрская эпоха на юго-западе Русской равнины. – Санкт-Петербург. – 310 с.

Губин С. В.

1987 Палеопедологический анализ отложений многослойной стоянки Молодова V // Многослойная палеолитическая стоянка Молодова V. Люди каменного века и окружающая среда. – Москва: Наука. – С. 133–141.

Іванова І. К.

1959 Геологические условия нахождения палеолитических стоянок Среднего Приднестровья // Палеолит Среднего Приднестровья. – ТКИЧП. – М. – Т. XV. – С. 215–278.

Ситник О., Кулаковська Л. та ін. Молодове V...

-
- 1969 Геоморфология и палеогеография Приднестровья в палеолите // Природа и развитие первобытного общества на территории европейской части СССР. – М.: Наука. – С. 111–119.
- 1977 Геология и палеогеография стоянки Кормань IV на общем фоне геологической истории каменного века Среднего Приднестровья // Многослойная палеолитическая стоянка Кормань IV на Среднем Днестре. – М.: Наука. – С. 126–181.
- 1980 О геохронологии и стратиграфии позднего плейстоцена (по материалам Среднего Приднестровья) // Геохронология четвертичного периода. – М.: Наука. – С. 102–124.
- 1981 Геология и геоморфология окрестностей стоянки Кетросы // Кетросы. Мустьерская стоянка на Среднем Днестре. – М.: Наука. – С. 59–80.
- 1982 Геология и палеогеография мустьерского поселения Молодова I // Молодова I. Уникальное мустьерское поселение на Среднем Днестре. – М.: Наука. – С. 188–236.
- 1987 Палеогеография и палеоэкология среди обитания людей каменного века на среднем Днестре. Стоянка Молодова V // Многослойная палеолитическая стоянка Молодова V. Люди каменного века и окружающая среда. – Москва: Наука. – С. 94–123.

Іванова І. К., Болиховська Н. С., Ренгартен В. Н.

- 1981 Геологический возраст и природная обстановка мустьерской стоянки Кетросы // Кетросы. Мустьерская стоянка на Среднем Днестре. – М.: Наука. – С. 152–162.

Кулаковська Л. В.

- 2003 Середньопалеолітичні варіації на заході України // Варіабельність середнього палеоліту України. – Шлях: Київ. – С. 10–31.

Многослойная палеолитическая стоянка Молодова V.

- 1987 Люди каменного века и окружающая среда. – Москва: Наука. – 184 с.

Ситник О.

- 1998 Олександр Черниш і Молодове // Постаті української археології. МДАПВ. – Вип. 7. – Львів. – С. 21–23.
- 2000 Середній палеоліт Поділля. – Львів. – 376 с.
- 2006 Левалуазькі індустрії заходу України: проблеми хронології та генезису // Європейський середній палеоліт / Під. ред. Л. В. Кулаковської. – Київ: Шлях. – С. 152–169.

Черніши О. П.

- 1954 Карта палеоліту УРСР // Наукові записки Інституту суспільних наук АН УРСР. – Т. 2. – С. 5–70.
- 1954-1956 “Многослойная стоянка Молодова 5”. – Львів. Рукопис монографії. – Архів Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Ф. Археологія. Оп. 5.
- 1956 Новые находки из раскопок стоянки Молодова V на Днестре // КСИИМК. – Вып. 63.– С. 150–152.
- 1958 Отчет о работе Днестровской археологической экспедиции Института общественных наук АН УССР 1958 года. – Архів Інституту українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України. Ф. Археологія. Оп. 5. Од. зб. 226. – 17 арк.
- 1960 Отчет о работе Днестровской археологической экспедиции Института общественных наук АН УССР 1960 г. – Архів Інституту українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України. Ф. Археологія. Оп. 5. Од. зб. 271. – 52 арк.
- 1960a Исследование мустьерского поселения на Среднем Днестре в 1956–1958 гг. // БКИЧП. – № 24. – С. 111–118.
- 1961 Палеолітична стоянка Молодове V. – К. – 176 с.
- 1961a Мустьєрські шари багатошарових палеолітичних стоянок Молодове I та Молодове V // МДАПВ. – Вип. 2. – С. 3–21.
- 1962 Звіт про роботу Дністрянської палеолітичної експедиції 1962 р. – Архів Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Ф. Археологія. Оп. 5. Од. зб. 316. – 25 арк.
- 1962a Дослідження мустьє на Дністрі в 1959 р. // МДАПВ. – Вип. 4. – С. 3–18.
- 1964 Звіт про роботу Дністрянської палеолітичної експедиції 1964 року. – Архів Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Ф. Археологія. Оп. 5. Од. зб. 316. – 15 арк.
- 1965 Ранний и средний палеолит Приднестровья // ТКИЧП. – М.: Наука. – Т. 25. – 137 с.

-
- 1971 Дослідження найнижчих мустєрських шарів стоянки Молодове V в 1962, 1964 pp. // Археологія. – Вип. 1. – С. 13–21.
- 1973 Палеоліт и мезоліт Приднестровья. – М.: Наука. – 127 с.
- 1987 Эталонная многослойная стоянка Молодова V. Археология // Многослойная палеолитическая стоянка Молодова V. Люди каменного века и окружающая среда. – М.: Наука. – С. 7–93.
- 1987a Ранний и средний палеолит // Археология Прикарпатья, Волыни и Закарпатья (каменный век). – К.: Наукова думка. – С. 12–27.
- Усик В. І.*
- 2003 Варианты метода леваллуа среднепалеолитических индустрий Украины (по материалам ремонта) // Варіабельність середнього палеоліту України. – Шлях: Київ. – С. 32–62.
- Botez J.*
- 1933 Recherches de paléontologie humaine au Nord de la Bessarabie. – Ann. scient. Univ. – Jassy.
- Ivanova I. K.*
- 1961 Role of geological structure and paleogeographical condition in the dispersal of ancient man (as exemplified by the basin of the river Dniestr). Report of the VI Intern. Congr. on Quaternary, Warszawa. Lodz, vol. 4. 1964.
- 1969 Étude géologique des gisements paléolithiques de l'U.R.S.S. // L'Antropologie. – Paris. – T. 73. – N 1–2.
- Ivanova I. K., Chernysh A. P.*
- 1965 The Paleolithic site of Molodova V on the Middle Dnestr (USSR) // Quaternaria. Roma. VII
- Meignen L., Geneste J.-M., Koulakovska L., Sytnik A., Usik V., Haezaerts P.*
- 2006 New researches at Molodova V, a late middle Paleolithic site in Western Ukraine // Європейський середній палеоліт / Під. ред. Л. В. Кулаковської. – Київ: Шлях. – С. 102–118
- Haesaerts P., Borziak I., Chirica V., Danblon F., Koulakovska L., Plicht J.*
- 2003 The East Carpathian loess record: a reference for the middle and late pleniglacial stratigraphy in Central Europe // Quaternaire. 14 (3). – P. 163–188.
- Yamada M. et Sytnik A.S.*
- 1997 Nouvelle étude sur les modes de production lithique levalloisienne dans le site de Molodova V (Ukraine) // Préhistoire Européenne. – Liège. – Vol. 11. – P. 53–68.

***Olexandr SYTNYK, Larysa KOULAKOVSKAYA, Vitaliy USIK,
Jean-Michele GENESTE, Lilian MEIGNEN,
Andriy BOHUTS'KY, Paul HAESAERTS***

MOLODOVE V. RESEARCHES OF MOUSTERIAN SITES IN 1998–1999

New archaeological researches of famous multi-layered site in Middle Dnister region Molodove V were carried out in 1998–1999. These works were made according to INTAS program (96–0072), and specialists from four countries (Belgium, France, Ukraine and Moldova) participate in that research. Repeated geological-archaeological investigation of lowest Mousterian layers, which situated on the depth about 10–12 meters, was the main goal. Two new areas (northern and north-western) about 34 sq. m were excavated. They were connected with O. Chernysh's excavations (that took place till 1964). Only cultural layers 11 and 12, with sterile horizon between them, were investigated. Cultural layers 12a, 11b, 11a (by O. Chernysh) were not discovered. Probably, they were too poor there or joined with main layers 11 and 12. About 1000 flint artifacts and big mammoth's bones were found in layer 12. More than 300 flints and several small animals' (mammoth) bones were discovered in layer 11.

On the base of analyses of flint artifacts, O. Chernysh's conclusions about Levalloise blade character of the industry which cannot be distinguished by technical-typological features were proved.

Late Mousterian age of layers 11 and 12 – beginning of Middle Pleniglacial of last ice age (about 55000–50000 B.P., by P. Haesarts) was proved too.